

Keszeg Vilmos

Van-e szubkultúrája a népi kultúrának?¹

A zöldág állítás eredete

Az etnográfiai irodalom korai időktől számon tartja a zöldág állítását. Dömötör Tekla Temesvári Pelbárt 1502-es feljegyzését tekinti az első leírásnak. A szokás eredete Fülöp apostol angyalok általi megmentéséhez, vagy pedig Jakab vértanúságához kapcsolódik. A szerző Temesvári Pelbárt ezzel egyidőben villantja fel az „ősidőktől” gyakorolt május elseji erdő- és ligetbéli szórakozásokból való eredeztetés lehetőségét (Dömötör 1983a: 132–133). A magyar irodalomban emblematikusan átvett eredeztetést Réső Ensel Sándor foglalta össze. „Sz. Jakab és sz. Fülöp, midőn térítgetni jártak, útítársuk lett Valburga nevű szűz hajadon; ezt ebbeli cselekvényeért a pogányok tisztátalan személynek nyilváníták, s rágalmazták. A leány azonban, hogy elűzze a gúnyolódókat, elővette vándorbotját, letűzte a földbe, előtte letérdepelt, imádkozott, s erre alig múlt el egy-két óra, midőn a pogányok szeme láttára [a] leszúrt bot kizöldült. Ez volt sz. Jakab apostol napja virradójára (május 1-jén). Nőtlen ifjak ez időtől ez okon szoktak magas zöldfát jó magaviseletű hajadonok ablaka előtt felállítani, mégpedig, ha lehet, észrevétlenül” (Réső Ensel 1866: 198). A májusfa állításának másik eredeztetésére Bálint Sándor hívta fel a figyelmet. „A föld termékenységének istennője a rómaiaknál Maia volt, a május hónapot róla nevezték el és neki szentelték. A római kalendárium hatása alatt a nyugateurópai népeknél ez a tavaszi ünnep május első napjához, néhol pünkösdhöz rögzítődött” (Bálint 1977 I.: 329). A jeles nap szertartásai részben éroszt és termékenységet stimuláló (sportvetélkedő, esővarázslás, vegetációval felújított kapcsolat, női mulatozások), másrészt gonoszűző funkcióval rendelkeztek (Dömötör 1983b: 150–154).

¹ Elhangzott a *Maszk – Átváltozás – Beavatás* témájú konferencián. Siklós. Magyar Néprajzi Társaság–MTA Kutatóintézete–Pécsi Tudományegyetem–Magyar Vallástudományi Társaság. 2004. november 12–14. A kézirat megjelenés előtt áll.

Az első források idealizáló képbe merevítik a szertartást. Eszerint a gondtalan ifjak derűsen hajtják végre tavaszi kötelezettségeiket. Ahogyan Ipolyi Arnold fogalmaz: „*Első májusban* a virágzó nyárfák képében hozatik be a nyár” (Ipolyi 1854: 539).

A zöld ágnak a szertartásban való szerepeltetésére különböző magyarázatok születtek. A pogányok kioltani szerették volna a Hierapolisba érkező Fülöp apostol életét. Ezért, azonosítás végett, zöld gallyakkal jelölték meg azt a házat, amelyben megszállni készült. Az éjszaka folyamán azonban az angyalok minden kapura zöld ágakat tűztek. S így ellenségeik nem találhattak rá az apostolra (Temesvári Pelbártot idézi Dömötör 1983a: 132). Más értelmezés szerint a faágak Fülöp és Jakab keresztfán elszenvedett vértanúságára hivatottak emlékeztetni (Bálint 1977 I.: 330). További értelmezés szerint a május hajnalára kizöldülő fa a szentéletű lány tanítvány ártatlanságának bizonyítéka volt (Bálint 1977 I.: 330).

Magyarországon a 15. században már szokás volt a házak zöld lombokkal való díszítése (Dömötör 1986: 51). A zöldágak széthordása, lányos házak kapuin való elhelyezése különböző tavaszi napokhoz kapcsolódik. A magyar és középkori nyugat-európai források alapján Dömötör Tekla a zöld ágak beszerzését a május 1-jén és pünkösöd napján tett kirándulásokhoz köti.² A barcasági Hétfaluban a 19. századig *április 24-én* hordozták szét a zöldágakat. Apácán és Ürmösön ma május 1-jén, Barcaújfaluban és Krizbán pedig pünkösdkor díszítik fel a lányok kapuját (Seres 1984: 407).

A májusfának nevezett ágak *május 1-re* virradólag történő széthordása az egész magyar nyelvterületen ismeretes (Dömötör 1983a: 133).³ Réső Ensel Sándor 1866-ban számolt be arról, hogy a koloni legények a kocsmában gyülekeznek össze, s italozás közben megválasztják a „szomorú királyt”. A király szomorú és komoly arckifejezéssel, fakardos örök és zeneszó kíséretében házról házra jár, s pénzt gyűjt a májusfaállításért (Réső Ensel 1866: 199). Róheim Géza tudomása szerint a Dunántúlon az erdőre kigyülekező legények az egész éjszakát énekléssel és tánccal töltik. A feldíszített fa lopott nyírfa, a díszítésre szolgáló pántlikát előzetesen a lányok adják. Somogy megyében a falu számára egyetlen májusfát állítottak, a templom elé, s azt pünkösöd hétfőjéig állni hagyták (Róheim 1925: 281–282). A gimesi falvakban

² Egyik forrás szerint József nádor nádorrá választása emlékére 1795-től kezdődően a nádorkertben (‘palatinális erdőcskében’) szervezett mulatságok formájában folytatta a hagyományt (Dömötör 1983a: 133).

³ Lokális és regionális szokásleírásokban: Horváth 1971: 120, Vasas–Salamon 1986: 151–152.

(Hárompatak) a május elsején állított zöldágot Jakab-ágnak nevezik. A legények egyedül járják éjszaka az erdőt, keresik a legszebb fiatal fákat, elsősorban ezüstfenyőt. Egy lány udvarára csak egy fa kerül. Ha már állítottak, a lány következő hódolója nem állít újabb fát. Gyepecén a lány 3-4 fát is kaphat. A fa elhelyezése csendben történik. A vénlányok kapuja elé szárazágot állítottak (Karácsony Molnár 2003: 93–94). Tasnád környékén a legény május elsejére virradólag szerezte be, díszítette fel és helyezte el az előre kiszemelt fát. Ez lehet virágzó cseresznye-, meggy-, vadkörte-, madár-meggyfa, oltott orgona, nyárfa, jegenyefa, gyertyánfa (Lakatos-Bakó 1983: 151–153). Korondon a legények vadcserezsnyefát állítottak szeretőjük háza elé. Amelyik lánynak még nem volt komoly udvarlója, az rokon vagy szomszéd legénytől kapott ágat. A díszítetlen kapu ugyanis szégyennek számított. Ugyanekkor a helytelen magaviseletű lány kapujára száraz töviságot aggattak, s azt rongydarabokkal aggatták tele. Az utóbbi évtizedekben az ágállítás gyerekszokássá változott át (István 1994: 239). A Homoród menti falvakban a lányok kapujába nyírfaágot állítottak. A büszke, rátarti, dölyfös lányok kapuját száraz kóróval, ganés seprűvel jelölték meg (Pozsony 2000a: 250).

Kalotaszegen a fiatalok *virágvasárnap* mennek ki az erdőre zöld ágakért, virágért. Az ágakat a templom díszítésére használják, amennyiben ezen a napon zajlik a konfirmáció (Vasas–Salamon 1986: 174).⁴

Gyakori a zöldágak *húsvét*ban történő széthordása. Róheim Géza a Nyárad vidékéről említi a szokást (Róheim 1925: 283). Bálint Sándor Részó Ensel Sándortól idézi a 19. századi székelyföldi gyakorlat leírását, miszerint a férfiak, legények és fiatal házások húsvét éjszakáján a templom melletti temetőben gyülekeztek, imádkozás után bejárták a falu határát, felújították a határjeleket, megtisztították a forrásokat. A legények útkjkról fenyőágakat hoztak magukkal, amit kedvesük kapujára rögzítettek (Bálint 1989: 286). Szintén a Nyárad vidékéről írja Bálint Sándor, hogy „minden valamirevaló székely legény kötelességének tartotta, hogy húsvét napjára virradóra kedvesének kapujára vagy más feltűnő helyre szép fenyőágot tűzzön” (Bálint 1989: 312). E falvakban az első világháború előtt rendszeresen, később szórványosan zajlott a határkerülés. A húsvét előtti este az avatandó legények, a besorozott nagylegények, a fiatal házas és idős férfiak együtt indultak el a falu határába. A határkerülés befejeztével a felnőttek hazatértek, a legények az előkészített fenyőágakat hordták szét a leányos házakhoz. Ágat minden

---

⁴ A virágvasárnapi ágszentelés vallásos hagyományai: Bálint 1989: 196.

leánynak tenni kellett. Akinek szeretője volt, az egész éjjel őrizte a felállított ágat, nehogy valaki eltüntesse vagy megcsúfolja. Reggel egy megválasztott tisztségviselő ellenőrizte, hogy minden rendben legyen. Az ágak napok óta be voltak szerezve, s a lányok segítségével feldíszítve egyik legény udvarán vártak a szétoztásra (Barabás 1980: 204, 208). Havadon húsvétra virradó éjszakán máig feldíszítik a leányok kapuját. „Minden ház kapujára vagy kerítésére szegeztek egy-egy fenyőágot, s utána lefeküdtek. A lányos házak kapujára nem ágat, hanem fenyőhegyet szegeztek vagy növendék fenyőfa csúcsát, amelyet a legénynek pénzért kellett megvennie a fenyőerdő tulajdonosától” (Nagy 2000b: 336). Élő gyakorlatként említhetjük azt a gernyeszei példát, mely szerint húsvétra viradólag csecsemőkortól kezdve minden lánynak virágcsokrokat ajándékoznak szomszédai, rokonai, barátai. A csokrokat az ünnep reggelére az apa egy, a kapu fölé emelt tartószerkezeten állítja ki. A virágcsokorért a locsoló legények egyenként 3–5 festett tojást kapnak.⁵

Tessedik Sámuel a *pünkösdi* templomi májusfaállítás szertartását mutatja be (Dömötör 1983a: 133). Hasonló szokásról van tudomása Róheim Géának is (Róheim 1925: 295), akárcsak Bálint Sándornak (Bálint 1989: 341–342). Havadon a húsvéti fenyőállítás után pünkösdi éjszakáján újabb virágos májuszfat állítottak a leányok kapujába (Nagy 2000b: 339). Krizbán a zöld ágakat pünkösdi előtti nap késő délutánján szállították be a faluba, egyik legény házához. Ugyanitt fogadott zenéssel mulattak éjfélig, akkor indultak el a kapuk feldíszítésére (Seres 1984: 407). A májusfa pünkösdben való elhelyezését Pozsony Ferenc szász szokásként mutatja be (Pozsony 1998: 222). Pünkösdi szombatján hordták szép a zöld ágakat Dextrádszék-lakon is (Pozsony 1998: 57). Zselyken szintén ezen az éjszakán állították fel az ágakat. A leányok mellett viszont ágakkal díszítették a legényegylet tisztségviselőinek, a falu előljáróinak kapuját is (Pozsony 1998: 58). A gyimesi falvakban a családtagok a csíksomlyói búcsúról zöld nyírfaágot visznek haza (Karácsony Molnár 2003: 94).

Barcaújfaluban a legények három egymás utáni *vasárnapon*, rendre orgonával, nyírfaával és meggyvirággal díszítették fel a leány kapuját (idézi Pozsony 1998: 49).

Több településen van szokásban zöldágnak a *lakodalom idejére* való felállítás. A barcasági Hétfaluban a legények mind a vőlegény, mind a meny-

⁵ Saját gyűjtés.

asszony házábanál 2-2 csetenyét, fenyőt állítanak fel (Seres 1984: 129). Csík-szentdomokoson a fenyőket a lakodalomba meghívott legények szerzik be. A vőlegény udvarára 4 fát állítanak, kettőt a ház elé, kettőt a bejárathoz. A menyasszony háza elé pedig csupán kettőt. A fenyőknek nagynak (6–10 m), arányosnak és egyforma magasságúnak kell lenniük. Ezért is kiválasztásuk sokszor egy egész napot vesz igénybe. A felállított fákra állandóan vigyázni kell, nehogy megcsúfolja valaki (Balázs 1994: 245–246).

Réső Ensel Sándor a szokás érdekes elhajlásáról számolt be. Forrásai szerint a városi polgárság elfordul a szokás gyakorlásától. Mindössze a mézszárosok emeltek ilyen fát a húst tőlük vásárló fehérnépek számára (Réső Ensel 1866: 198).

A rítus funkciói

Bálint Sándor írja le, hogy a tavaszi zöldágnak *mágikus*, védelmező (apotropeikus) hatása volt. A kézdiszéki Árkoson a kidíszítetlen kapura az ördög állította fel a maga ágát (Bálint 1977 I.: 331). Róheim Géza tudomása szerint a székelyek a májusfát a tűzhelyen elégették, hogy az éhezés elkerülje a házat. Ugyanitt a májusfa ágaival a kutat megkoszorúzták, a szárazság elhárítása végett (Róheim 1925: 282). A pünkösdi ághordás azonban egy más jellegű szertartás, a *legénykirály és legénykirályné* játékosá, tréfássá vált választásának keretébe illeszkedik (Dömötör 1983a: 134).⁶ Több helyről dokumentált a *vallásos avatórítus*, a konfirmáció szertartása keretében történő ághozás, a bejárat és a templom zöld ágakkal való díszítése. A tavaszi zöldágas alakoskodás célja az *eső- és termékenységvarázslás*. Katonában, Mezőköbölküton a *zöldturka*, a *păpărudă* egy pásztor volt, aki zöld ágakba öltözve haladt a nyáj előtt, s fogadta a rá zúdított vizet. A locsolás a juhok bőséges tejhozamát kívánta biztosítani. Apahidán egy legény áldozócsütörtökön öltözött zöldturkának, s zenés kíséretével házról házra járt, hogy a tavaszi termékenységet biztosítsa. Több faluban alkalomadtán, tavaszi-nyári szárazság idején szerveztek zöldágas felvonulást (Kós 2000 II.: 248–249). A mezőségi Botházán néhány évtizeddel ezelőtt a tejbemérés napján öltöz-

⁶ Az időszaki király választása a a szakrális királyáldozással van összefüggésben. Ennek Európában három időpontja van: Rex Saturnalis, húshagyó, pünkösdi. Dömötör (1983a: 135). Etnológiai irodalma: Frazer 1995: 155–180, Ipolyi 1854: 302–306, Róheim 1925: 294–308, Dömötör 1983a: 134–138.

tettek *papălugărt* (Zsigmond 1999: 104). Orbaiszéken a 20. század közepéig gyakorolt esővarázsló rítusra húsvét hétfőjén került sor. A legények egy szánt zöld fenyőágakkal borítottak be, s egyikük e sátor alá rejtőzött el. Főként a lányos házak, de általában minden vendégfogadó család udvarára beálltak, s ott boldog ünnepet, egészséget, gazdag évet kívántak. A locsolkodás kölcsönös volt (Pozsony 2000b: 21–30).⁷

A májusi éjszaka a lány háza előtti elhelyezése *a lány nagylányszámba vételét, avatását*, nagylányként való elfogadását jelenti (Ujváry 1975: 29, Tárkány Szücs 1981: 171). Ilyen értelemben a májusfa állítása egyike azon rítusoknak (konfirmáció, táncbamenés, kiöltözés), amelyek a lány eladósorba kerülését jelzik. Az 1930-as és 1940-es években Kalotaszeg falvaiban a szokás ennek kifejeződéseként jelent meg (Kresz 1949: 8).

Ezen belül a zöldág állítása *a szerelem kinyilvánításával* van összefüggésben. A Dunántúlon, ha a felállított fát a lány eldönti, nem hajlandó az udvarlást fogadni (Róheim 1925: 282). Az Ipoly vidékén a fára aggatott kendőket és szalagokat lelövöldözték, s közben a legény kikiáltotta annak a lánynak a nevét, aki tiszteletére a lövöldözést elkövette (Róheim 1925: 282). Bács-Bodrog megyében a pünkösdkor felállított májusfára a lányoktól kapott szalagokat kötötték fel. A hétfő délután ledöntött fáról a legények versengve igyekeztek megszerezni kedvesük szalagját, amit a lányt meglátogatva adtak át. Ha a lány viszonzta a legény érzelmeit, neki ajándékozta jegyét (Róheim 1925: 283). A gyimesi falvakban a lány megtudakolja hódolója kilétét, másnap házukhoz hívja, süteménnyel és borral kínálja meg (Karácsony Molnár 2003: 94).

Értelmezésünk szerint a szertartás strukturális eleme *a legények elküldönülése, a határ bejárása, az utca kisajátítása, az alkoholfogyasztás és a véleménynyilvánítás*. Ezek együttesen a férfiszerep felvételét, megélését és kommunikálását valósítják meg.

A férfiszerep felvétele és gyakorlása

A legényavatási rítusok áttekintését, rendszerszerű vizsgálatát Szendrey Ákos kezdeményezte. Számátalan adatra épülő tanulmánya különíti el az italfogyasztással, fizikai erőpróbával (emelés, bírok), botcsapással, földhöz veréssel, levegőbe emeléssel, kereszteléssel történő avatást. Az esetek döntő

⁷ A zöldmaszkos alakoskodás erdélyi és szláv párhuzamairól: Pozsony 2000b: 28–29.

többségében az avatás a teljes legénység jelenlétében történt, a felavatandó legényt viszont egyetlen, általában keresztapának nevezett idősebb legény vezeti be a seregbe. Az avatás során a legénynek viselkedési szabályokat hoznak tudomására. Ettől kezdve joga van az udvarláshoz, a kocsmá látogatásához, az éjszakai rendezvényekben való részvételhez (Szendrey 1952).⁸ Kiskapusi tapasztalatai alapján, a legénykoron belül Faragó József több életszakaszt különített el. Konfirmálás után, sorozás előtt a legény a csoportban élte meg szociális életét. Szabadidőben legénytársaival volt együtt. Táncban, fonóban, legényestéken a lányokkal futó és váltakozó kapcsolatot tartott fenn. A sorozástól kezdődően azonban komolyan kezdett udvarolni. A leányokkal való kapcsolatban tapasztalata egyre nagyobb, s e kapcsolat egy leánnyal egyre személyesebb. Leszerelés után az udvarlás intenzívvé vált, s hamaros házasságkötéssel ért véget (Faragó 1978: 222–223). Újabb tanulmányában Faragó József ilyenképpen határolja körül a *nagylegények* szociokulturális rétegét: „A *nagylegények* vagy egyszerűbben *legények*, a falunak a konfirmációval és a *legényavatással* kezdődő, majd a házassággal záruló férfinemzedékei. Gyűjtőnevük: a *legénység*” (Faragó 1981: 143). A legénykor az egyén életében mintegy 10 évet fog át, 14–15 évtől kezdődően 25–26 évig. Konfirmáció előtt a fiúgyermek elfogadott, de lazán szervezett formában vesz részt a közösség életében. Házasságkötés után (*fiatalember*) pedig már csak szórványosan, mintegy vendégként részese a legények szervezkedéseinek.

A legényszervezetek a fiatalok elkülönülése, s e férfitársadalom szolidáris és hierarchikus szervezetsége alapján működnek. Kalotaszegen a legényszervezetek meglétéről, ezek vezetőinek a legények életének szervezésében játszott szerepéről a néprajzi irodalom a 19. század közepétől folyamatosan értekezett.⁹ Az alsórákosi *sereg* szintén a legények téli szerveződése volt, amelyet *előljáróság* irányított. A tisztségviselők: a *legénybíró*, a *szószólók*, a *gazda*, az *inasok*, a *sáfárok*, a *kántor* és a *póc*. Ez utóbbi feladata volt a konfirmálatlan gyerekek seregtől való eltávolítása (Imreh 1978: 232). Mezőköbölkúton a konfirmációtól kezdődően a fiú a *legények*, a lány a *lányok sorába tart*. A fiú a *főkezes* segítségével kerül be a legényszervezetbe. A legények vezetőit a húsvéti tánc idején választják meg. Kecseden a kezeseket

⁸ A legényszervezetek irodalmát Tárkány Szücs 1981: 173–178 foglalja össze.

⁹ Ennek irodalmát közli: Faragó 1981. A továbbiakban hivatkozás történik Faragó 1981, Csete 1960, Kresz 1949, Makkai–Nagy 1993 munkájára. Az *elsőség* szerepének gyakorlását elemzi: Salamon 1979.

*újkirályok*nak nevezik, s ők ítélkeznek a kihágást elkövető társaik felett (Kós 2000 II.: 257–258). Makfalván a legényeket a kántortanító hívta össze a református iskola egyik tantermébe, ahol *bíró*t, *jegyző*t, *pénztárost* és nyolc *hütest* választottak meg (Makkai–Nagy 1993: 175). A Nyárad mentén, a Kis-Küküllő vidékén a tavaszi határkerülés, az ezt közvető zöldágazás és a hajnalozás idejére vezetőséget választottak, a fegyelem fenntartása, a fiatalok viselkedésének ellenőrzése, a kikapások büntetése végett. A határkerülést a *király*, az *ítélőbíró*, a *csapómester*, a *sereghajtók*, az *oldalvédők*, a *csendőrök* és a *felvigyázók* irányították. A zöldágazás és hajnalozás idejére pedig *vőfélyeket*, *csapómestereket*, *öntözőket*, valamint *korsóst* és *kosarast* választottak (Barabás 1980). A Homoród menti falvakban a legények közös programjait a választott *kezesek* vagy az *öreglegény* szervezték és irányították (Pozsony 2000a: 243–244). Felső-Háromszék falvaiban a húsvét vasárnapján lezajlott határkerülés legényavató, preventív és vallásos funkciókat öltött magára (Pozsony 2000b: 38–47). Összefoglaló munkájában Pozsony Ferenc 27 erdélyi településről jelzi a legényegyletek meglétét. Következtetése, hogy a szervezeti élet archaikus és középkori céhes eredetű szokáselemet olvasztott magába (botozás, vesszőzés, erő- és ivópróba). A legények ideiglenes elkülönülése, tömörülése általánosnak tekinthető tendencia. A szervezett egyesületi élet létrejötté a 18. századra tehető, s nagymértékben a szász *Bruderschaftok*nak tulajdonítható. Az egyeslet vezetőjét *öreglegénynek*/*nagylegénynek*, *legénybíró*nak, *elsőlegénynek* nevezték (Pozsony 1998).

A legényszervezetek az egymást sűrűn követő téli ünnepek idejére szálalást béreltek (Déván: Makkai–Nagy 1993: 78). Magyarlapádon a szülők ide vitték gyerekeiknek az ételt. A legények csupán az istentiszteletre és a lányokhoz távozhattak el a legényszállásról. A kevés szabad időt a földre szórt szalmára feküdve, ruhástul töltötték el (Makkai–Nagy 1993: 26).

A legényavatás egyúttal a generáción belüli szolidaritás intézményesítését is lehetővé tette. Sokfelé ekkor történt meg a *komaság* megalapozása.¹⁰ A kalotaszegi Kiskapuson az ugyanabban az évben születettek halálukig *egykorinak* szólították egymást, s egymás gyermekének megkeresztelése által *komákká* váltak (Faragó 1978: 222). Magyarón a legényavatás alkalmával a barátok karjukat egybefűzve poharat ürítve *komásodtak el*, s ettől kezdve (a második világháború utáni évekig) már nem tegeződtek, hanem *keedezték* egymást. A komasági viszonyt később kereszteléssel is

¹⁰ Alsó-Muraközben a szokás a *testvéresülés* néven ismert (Tárkány Szücs 1981: 171).

megerősítették (Zsigmond–Palkó 1996: 311). A magázódásra való áttérés más vidéken is ismert volt.¹¹ A kalotaszegi falvakban a legények közötti szövetkezés a *legénykori komaság*, vagy *ked-komaság* volt, amely nem esett egybe a *keresztkomasággal*, a *szurusz-komasággal* (Vasas–Salamon 1986: 181–184). A barcasági falvakban a magyar legények román ismerőseik közül választottak egy *fortátot* maguknak, akit később keresztapának is meghívtak (Seres 1984: 418).

Az utóbbi időben, az 1970-es évektől kezdődően a legény- és leányavatás családi ünneppé változott. A konfirmáció templomi szertartását sok vendéggel elköltött családi ebéd követi (Havad, Korond) (Nagy 1980: 200–201, István 1994: 234).

Bár a legényszervezetek formális szerveződése, a legényavatás rítusa évtizedek óta kimaradt, a generációs és nemi szerep megélése és kinyilvánítása különböző alkalmakkor, néhány viselkedési formában termelődik újra.

A határ bejárása, a határ birtokbavétele

A gazdasági-gyűjtögetési szándékú cselekvéseken kívül alig vannak a település határára irányuló tevékenységi formák. Ezek egyike a zöldágazás felkínálta *határjárás*, a településtől való eltávolodás, a település határában való bolyongás, szórakozás. Néhány részletes leírás azt bizonyítja, hogy funkcióinak köre nem merül ki a zöldág beszerzésében. Vasas Samu a zöldág állítását a fiatalok „önálló megnyilvánulásai” egyikeként tartja számon. Ő számol be arról, hogy a kalotaszegi Mákón három generáció vonul ki az erdőbe. A 10–12 éves fiúgyermekek délután hat-nyolc óra körül indulnak el. A határban kiabálnak, játszanak, énekelnek. A magukkal vitt kis fejszékkel annyi zöldágot gyűjtenek össze, amennyit a hátukon elbírnak. A vidámságba belefeledkezve sokszor a határon estelednek. Ekkor kerülnek elő a játék és izgalom további forrását képező eszközök, a zseblámpák. Az este leszálltával érkeznek ki az erdőbe a nagyobb, 12–18 év közötti legények, akik igyekeznek ráijeszteni az esteledett gyerekekre. Majd a 18 évnél idősebb legények is elindulnak. Ők már ló- vagy bivalyszekérrel jönnek, s terebélyes fákat vágnak ki. A szekérbe csalánt, tövist, száraz szénát is gyűjtenek (Vasas 1993: 91).

A határ tavaszi bejárása hagyományos rítus, amelyre a felnőttek jelenlétében került sor. A Nyárád menti falvakban az első világháború előtt rend-

---

¹¹ Például Menyhén, Ácson (Szendrey 1952: 368).

szeresen, később szórványosan zajlott a határkerülés. A húsvét előtti este az avatandó legények, a besorozott nagylegények, a fiatal házaspárosok és idős férfiak együtt indultak el a falu határába. A határkerülés befejeztével a felnőttek hazatértek, a legények az előkészített fenyőágakat hordták szét a leányos házakhoz (Barabás 1980: 204, 208).

A két világháború közötti időszakról kezdve rendelkezünk sűrű utalással a május elsején a falu határába, rétre, erdőbe szervezett kirándulásokkal. Dextrászeplakon a majálist a legényegylet szervezte meg az erdőszélen (Pozsony 1998: 57). Ezt a napot a határba tett kirándulás tette emlékeztetővé Halmágyon, Nagymohán, Székelyderzszen, a Homoród mentén, a Barcaság falvaiban, Sóvidéken, Szászrégen környékén, a Szilágyságban is (Pozsony 1998: 226–228). Detrehemtelepi gyűjtésünkön derült ki az, hogy az 1980-as évektől a május elsejét megelőző és követő éjszakára a fiatalok, fiúk és leányok sátrakat is felhúznak a falu erdejének a falutól legtávolabb eső részében, s az éjszakákat is ott töltik. 2003. május 1-jén Detrehemtelepen a fiatalok két csoportban vonultak ki az erdőre. A 10–14 és a 15–18 évesek. Szalmakrumplit, rostonsültet készítettek. 1989 előtt a felnőttek is (különösen a traktorállomás alkalmazottai) az erdő mellett gyülekeztek. *Szegény Gyuri mindig ment Záró [Mezőzáh], a traktoristákkal, vótak az autók, egy-egy zsák halat hoztak, 1-2 báránt vettünk, vittük ki a grätar-sütőt, s ki az erdő széjén. Sütöttük. Hát nem lehet azakat elfelejteni.*¹²

A határ bejárásának a legeltetésen, a munkavégzésen kívül egyéb alkalmi is vannak. A nyulászás, a halászat, a madártojásgyűjtés, a hóvirág-, ibolyagyűjtés, a gombászás, a sízés, a szánkózás mind olyan alkalmak, amelyek a közvetlen természeti környezet felfedezését szolgálják. A természetjárás vitathatatlanul ugyanúgy a környezet, a határ, a határhasználat, a határvonal megtanulásával van összefüggésben, mint az intézményesítetten gyakorolt tavaszi határjárás (Scheiber 1955, Szabó T. 1956, Takács 1987: 151–195, Barabás 2000, Pozsony 2000b). A kalotaszegi falvakban virágvasárnap délután a fiatalok az erdőbe mentek virágot, főleg kakasmandikót szedni (Vasas–Salamon 1986: 134). Jegenyében a legények nagyszombat éjjelén, 12 órakor indultak el a határ bejárására (Vasas–Salamon 1986: 137) A Homoród vidékén pünkösöd vasárnapján mezei ünnepeket, vetélkedő játékokat szerveztek (Pozsony 2000a: 250). A barcasági falvakban tavasszal a legények csoportosan mentek az erdőre hóvirágért (Seres 1984: 381).

¹² Péter Györgyné Simon Ibolya sz. 1945. Detrehemtelep, 2003. május 1.

Az utca birtokbavétele

Az utca köztér, a nyilvános (hétköznapi és ünnepi) szféra tartozéka, amely folyamatosan ellenőrzés alatt áll. Állapotának, tisztaságának megítélése a közösség hatáskörébe tartozik. Rendjének felborogatása, a rendetlenítés, a szemét szétszórása olyan szertartásos viselkedés, amelynek egyidőben célja a figyelmeztetés, az értékelés, a vélemény tüntető jelzése, valamint az ítéletet kinyilvánító személy társadalmi pozíciójának kinyilvánítása.¹³

A tér rendjének felborogatásáról számtalan élménybeszámoló szól. Terepmunkánk győzött meg arról, hogy szinte mindenki hordoz ilyen jellegű élményeket és emlékeket, illetve mindenki szereplője hasonló történeteknek. A férfiak szívesen beszélnek a fiatalon elkövetett akcióikról, a felnőttek a házukat, a gazdaságukat a fiatalok részéről ért agresszióról. Mind a rendetlenítés, mind annak elszenvedése olyan történés, amelynek célja a figyelemnek személyekre való ráterelése, olyan beszédalkalom kikényszerítése, amelyben a szó óhatatlanul ráterelődik bizonyos személyekre, személyek közötti kapcsolatra. 2003-as detremhemtelepi teremunka során az 1953-ban született K. S. élenken adta elő egyik legénykori kalandját. Miután három kapura ágakat állítottak, egyik leány kapujára dőglött hörcsögöt kötöttek fel. A résen lévő édesapa fejszével üldözőbe vette a legényeket, akik a falutól egy km-re lévő nádasban kerestek búvóhelyet. Felesége hasonló lelkesedéssel mesélte, hogy egyik elmúlt évben a fiúk olyan nagy ágat vágtak leánya számára, hogy nem tudták a kerítéshez rögzíteni, ezért a virágos kertbe hajították, tönkretéve a virágágyásokat. Szomszédságukban máig derűtséget kelt, ha felemlgetik, hogy szomszédjuk, S. évekkel ezelőtt egy, a lakásától mintegy 2 km-re lévő völgyben találta meg szekerét. Az 1945-ben született, a faluba férjhez jött P. I. végigsorolja az emlékezetes kalandokat. Ezek sorából derül ki, hogyan léptek a falu nyilvánosságába az egyes évjáratok, kik voltak az évjáratok kezdeményező egyéniségei, hangadói, tréfamesterei. A fiatalon, közvetlenül a leszerelés után elhunyt R. emlékét többek között a május elsejére virradó éjszakai csínytevése őrizte meg. Rendhagyó módon egy juhaklot költöztetett fel

---

¹³ Szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy a rendetlenítésnek egyéb rituális alkamai is ismeretesek. A farsang idején a házba betérő maszkurák az udvaron, a tornácban és a házban borogatják fel a rendet. E rituális viselkedés példái: Havadról Nagy 1990: 160–170, Aranyosszékről Keszeg 1996: 232–233. Mírcea Eliade heremeneutikai elemzése a rendetlenítést a kozmogónia évenkénti megismétlése előtti fázisnak tartja, a régi rend megsemmisítésének (Eliade 1987: 69–72). Nem szándékunk ezen értelmezés érvényesítése.

a diófa tetejére. P. I. leányának csupasz kórót is szórtak a ház előtti lugasra. Ugyanakkor P. I. a még kislány, ágra nem jogosult lányunokája számára maga tűzdelte tele apró ágakkal kerítésüket. Egyik évben három lány háza elé került csupasz kóró. Amint kiderült, ők voltak azok, akik a középiskolában való továbbtanulást választották, s bentlakásban lakva kiszakadtak a fiatalok köréből. Egyik évben a legények egy gyermektelen házaspár házatáját szórták tele pelyvával.¹⁴

A Hortobágy vidékén a legények május elsejére virradólag rendetlenítettek. A kocsit szétszedték, az öltetón állították össze. A kiskapukat szétszedték, összecserélték. E tréfás szórakozás ismert volt április elsején, korábban pedig a farsang időszakában (Barna 1979: 106). Szintén a zöldág állítás idején borították fel a falu rendjét a Homoród menti falvakban is. Bekötözték a kapukat, a szekeret szétbontották, a csűr padlására költöztették fel, esetleg az ökörrrel együtt (Pozsony 2000a: 250).

A szokás kalotaszegi változatát Vasas Samu és Salamon Anikó mutatja be. Szilveszter éjszakáján „A szolgálk után mentek régen a legények, ostoraikat pattogtatva, angyalozni, vagyis megviccelni azokat a gazdákat, akiknek lányuk volt: levették az utcakapukat, és elvitték a lány szeretője házához vagy bedobták a patakba; szétbontották a szekeret, és felvitték a pajtahíjra vagy diófára és ott összerakták.” Inaktelkén „az utcaajtó fedeléről vagy a nyári konyháról leszedik a cserepet, vagy a kint hagyott fonalat felmotollálják a kerítésre, a házak ajtaját kenderrel torlaszolják el” (Vasas–Salamon 1986:105–106).

„Osztán vótak olyan szokások, hogy akinek vót szeretője, annak kicserülték az utcaajtóját. Elvitték annak a házához, aki hozza járt, s annak az ajtaját visszahozták emehhez. Később osztán jött vastagabban ez a vicc, ha szerette, ha nem szerette, elvitték a kisajtót a szomszédhoz. Sokszor elvitték a patakba, a híd alá, vagy elvitték a másik falu végire. Aztot élveztk, hogy mindenki jár az ajtója után, hogy tudakolja meg, honnan hozza vissza. Emiatt nem vót miér haragudni, mer szokás vót. S elköttik a nagyhídnál a két karfát. Összekötték dróttal. S akkor mentek nagy dérrrel-dúrral, hogy mennek ide-oda, megakadtak a drótbá és leestek ott. Vót olyan eset, hogy széjjelbontották egy embernek a szekerit, oszt felvitték a padlásra, s összerakták ott nekie. S akkor reggel felébredett, hogy a szekere a csűrből fenn van az istálló padlásán. Újra szét

¹⁴ A néprajzi irodalom, sajnos, a lokális társadalom perszonális kódját, interperszonális kommunikációs struktúráját nem örökíti meg, amelyet valójában a rítus aktivizálni hivatott.

kellett szednie, mert, ugye, szekeret nem lehet egybe lehozni. Ez szokás vót, vicc vót, így vicceltük meg egymást” (Gazda 1980: 331).

A szilveszter éjszakai rendetlenítés a legkülönbözőbb falvakból ismeretes. Búzásbocsárdon a legények összecserélték a kapukat, az istállóban a jászlat szénával tömték meg (Makkai–Nagy 1993: 21). Hariban a jóbarátok, valamint a haragosok szokták összecserélni a kapukat (Makkai–Nagy 1993: 22). Magyarlapádon a szilveszter éjszakai templomi ünnepköszöntés után a legények csengőkkel, kolompokkal, ostorokkal járták be az utcákat. Összecserélték, a patak fölé pallószerűen fektették le a kapukat. Felopóztak a leányos házak padlására, hogy a háztetőre szalmaköteget helyezzenek el. Előfordult, hogy a háziak észrevették a szándékot, s a létrát elrejtve arra kényszerítették a tréfálkozó kedvű legényt, hogy virradatig a háztetőn maradjon (Makkai–Nagy 1993: 27). Kajántón a kutakat pelyvával töltötték meg, a kapukat pedig messzire elhurcolták (Makkai–Nagy 1993: 92). Nagypetriben „egyik háznál egy nagy tuskót kötnek az ajtóhoz, hogy mikor kinyitják az ajtót, az angyal ajándéka beessék a házba; másik háznál a szamarat kötik a kilincshez, hogy a gazda ne tudja kinyitni az ajtót. Különösen az utcaajtók, kapuk elvívésében telik az angyaloknak nagy örömük. Sokszor bizony úgy elteszik szegény gazdák ajtóit, hogy két-három napig is keresniök kell, míg végre valamelyik szomszédnál a hijuban vagy a falu valamelyik diófáján megkapják” (Makkai–Nagy 1993: 118). Nagysármáson az újesztendőt köszöntő, a kínálással elégedetlen legények bosszúból szórták el a gazda szerszámait, állatait kikötötték vagy kicsapták az utcára (Makkai–Nagy 1993: 136). Hasonlóan rendetlenítettek szilveszter éjszakáján a mezőcsávási legények is (Makkai–Nagy 1993: 186). Búzásbocsárdon a legények szalmabábot helyeztek el a vénlányok kapuja előtt (Makkai–Nagy 1993: 20).

Magyarózdton a kántáló legények karácsonykor bosszúból forgatták fel az utca rendjét. Amelyik háznál nem fogadták az éneklőket, „ádáz szitkok mellett az utcaajtóját vagy éppen a kapuját vitték el a harmadik szomszédig is a visszautasított kántálók” (Horváth 1971: 112).

Apácán a legények vízbevető hétfőre virradó éjszakán bontották le, rejtették el a lányos házak kapuit (Seres 1984: 387).

Az éjszaka birtokbavétele

A szokásleírások túlságosan problémamentesen fogadják el a hagyományrendszer nappali időszakban való elhelyezkedését. Valójában pedig a szokások nagy részét éppen a nappal és az éjszaka dichotómiájának megléte

kényszeríti a nappal időszakába. A hiedelmekben érvényesülő időképzetet vizsgálva Pócs Éva vonta le a következtetést, hogy „Az éjszaka mint átmeneti idő, időszünet két emberi tevékenységgel kitöltött nap között” (Pócs 2002: 15). Spirituális síkon az éjszaka igénybevétele a transzcendenciával, a halottakkal való kapcsolattartás, szociális síkon pedig a nyugalom, a pihe-nés, az intimitás, ennek megszegése a törvényszegés területére tevődik át. Illetve, a nappal és az éjszaka közötti határ elmosása egy új, egy más életforma és életvezetési stratégia, a posztmodern kultúra sajátja.

Erre a dichotómiára gondolhatott Ipolyi Arnold is, amikor – a nyelvészek számára meglepő módon – az *est* főnevet az *es* igéből eredeztette, s ezáltal a kultúra felfüggesztődéseként értelmezte (Ipolyi 1854: 292).

Az éjszaka idejére tevődő szertartások szembetűnően hangsúlyozzák ki a rituális inverziót (csoportos együttlét, éneklés, hangoskodás, látható nyomok hagyása).¹⁵ Bálint Sándor hívja fel a figyelmet arra a Nyárád vidéki, 19. századi feljegyzésre, amely szerint a húsvét szombatja éjszakáján a határt megkerülő, bejáró legények „az imádságokat valósággal kiabálták, hogy Isten mintegy meghallja, a gonoszokat pedig elriassza” (Bálint 1989: 286). A csoportos határkerülés Havadon, akárcsak a Nyárád menti falvakban, húsvét szombatján este kezdődött, és éjfél után ért véget (Nagy 2000b: 335). Székelyszomboron később, pünkösdi hajnalán (Pozsony 1998: 52). A határkerülés Zalaegerszegen nagy lármával, lövöldözéssel járt együtt (Bálint 1989: 290). A kalotaszegi szokás bemutatásában Vasas Samu említette a gyerekek hangoskodását (Vasas 1993: 91).

A téli ünnepek idején, valamint a névnapokon volt szokásban a hamuval töltött fazékkal a küszöbön vagy ablak alatt való durrantás. Detrehemtelepen a névnapját ünneplő férfiak házának küszöbéhez csapták a hamuval töltött cserépedényt.¹⁶ A gesztus egyidőben szolgált zajkeltésre és rendetlenítésre. Lukafalván hamvazószerdán a pártában maradt vénlány ajtaja előtt csattant el a hamuval töltött korondi fazék (Makkai–Nagy 1993: 168). Maroscsesztvén szilveszter éjszakáján szintén a vénlányokat csúfolták ki ezzel az eljárással (Makkai–Nagy 1993: 29). Szalárdon a disznótorozó családokat riasztották meg ily módon (Makkai–Nagy 1993: 57).

Róheim Géza jegyzi meg, hogy hiányzik a magyar szokáskörből a boszorkányok távoltartásának szándéka. Tőlünk nyugatabbra ez a szertartáson belüli zajkeltés egyik funkciója (Róheim 1925: 284).

¹⁵ A szertartásos inverzió a kettős szimbolikus osztályozások ismert eljárása (Ivanov 1984: 58).

¹⁶ Saját gyűjtés.

A székely falutörvények ismeretében Imreh István teszi szóvá azt, hogy az éjszakai pihenés, nyugalom biztosítása a törvénykezés visszatérő témája (Imreh 1983: 91–93). Dömötör Tekla figyelmeztet arra, hogy az éjszakai csendháborítás miatt a hatóságoknak is döntést kellett hozniuk. Kézdivásárhelyről, 1753-ból származik a következő rendelkezés: „Sok inconvenienciák esvén ennek előtte a Filep Jakab napra viradolag felvonni szokott zöld ág miatt, annak eltávoztatásáért concludáltatott még in Anno 1753, hogy városunkban zöld ággal felverettetése senkinek meg nem engedtetik” (Kolozsvári–Óvári 1885: 117).

Az éjszakai dorbézolás tiltása további éjszakákra is kiterjedt. Kolozsváron 1585-ben az éjszakai mulatozásokat, hangoskodást, a szánkózást és minden egyéb „mód nélkül való járást” a pénzbüntetés terhe alá helyeznek: „az Eyeli Jaras, Zitkozodas Zankozás kialtas es egieb chintalansag feleol Vegestenek varasol hogj ha niolcz ora utan ez illien vetkekekben valakik megtalaltatnak” (Kolozsvári–Óvári 1885: 204). Ugyanitt 1588-ban újra elrendelik az éjszakai nyugalom betartását: „Nioltz ora utan ereos bwntetes alat senky hazanal deoseoleokat kialtokat, magha heghedewletteteseket ne zenweggen” (Kolozsvári–Óvári 1885: 233). Krasznán 1716-ban foglalják törvénybe az alábbiakat: „A' kik éjtzaka lövöldöznek, rikoltoznak, Lámpás nélkül járnak, alá 's fel kortsojázna, azokat ha residentiatlan Nemes emeberek, a' Strásák fogják meg, vigyék Ispány kézhez” (Kolozsvári–Óvári 1885: 357). Csíkközváron az 1600-as években hozták az alábbi rendeletet: „Szent János estin való virrasztáson (való táncolás) semmiképpen meg nem engedtetik (sub poena flor. 1) (:éppen éjfélig, annál inkább hajnalig vagy virradatig, hanem késő vacsora ideig, mikor ember le szokott nyugonni ágyába, az is tisztességesen; egyébaránt a büntetése flor. 1.)” (Imreh 1983: 289). A háromszéki Középpajta falutörvénye 1775-ben írta elő: „rendkívül való részeg lévén, éccaka valaki rikoltozna, lövöldözne, büntetessék...” (Imreh 1983: 438). Papolc falutörvénye 1733-ból, 1759-ből, 1822-ből: „Falu között éjjel vagy nappal alá s fel járó alkalmatlan részeges, kiáltozó, káromkodó, verekedő, vérengző, szüntelen – nemcsak utcán, hanem életeken, csűr, istálló, szalma, széna körül – égő pipával járó alkalmatlan személyeket a falusbíró, toties quoties meglátván, büntesse meg egy-egy forintig. Ha nem látná is, ha hitelesen kiadattatik, similiter büntetessék” (Imreh 1983: 377). A bölöni vártemplom törvénye 1690-ből: „Naplemente után minden ember, akár mezőről, akár faluból a sorompón belől takarodjék helyére, mert akik annak utána az öröktől künn talátnak, megfogattanak. Első cselekedtekről ha jó mentséget nem adhatnak, büntetődjenek ad flor. 3. Másodszor

ugyanazokon künn tapasztaltatván, meghaljanak, mint nyilvánvaló kóborlók” (Imreh 1983: 330). A törvények általában kitérnek a részegség miatti rikoltozásra, az újesztendei, húsvéti, karácsonyi, lakodalmi lövöldözésre, a későig elnyúló táncra, a guzsalyasra, a férfiak kocsmái és vásári italozásaira, az együttlétekkor kirobbanó verekedésekre (Imreh 1983: 91–93). A Kőhalom székhez tartozó Kőbor legényegyletének 1764-ből származó törvénye tiltotta az utcán való hangoskodást: „A mulatságnak és táncznak vége szakadván, kiki haza mennyen, és az utzákon ne rikoltozzon, külömben fizet 6 [pénzt]” (közli Pozsony 1998: 42). Minthogy az ünnepek vidám megülését, a szórakozást, a táncot erős igény tartotta életben, ezért a tiltások ellenére beszüntetni nem lehetett, csupán bizonyos mértékben ellenőrzés alá vonni, illetve, a rendbontókon elégtételt venni. Bögözben 1784-ben emeltek vádat az éjszakai csendháborítók ellen: „fogják meg őket mért lármáznak éczaka” (Szabó T. 1978: 719). Egy Dés városi levéltári irat szerint 1840 tavaszán „itt már böjtönis egész víradtig ...folynak az éjtzakásások tivornyázások” (Szabó T. 1978: 720).

Küsmődi Bálint tízéves múlt, amikor Ditróba szegődötték el. Itt került sor legénykora egyik első emlékezetes csínytevéseire. „Ekütte a lovakat Péter bátyóm ki Kicsipéterpatakába. Este kődött töllem zabot, de vótak ott még hat gyerek, haton vótunk. Hát osztán ott vót Biró Károjnak egy esztenája. Kéccáz darab ju vót a turmában. De már akkor ősz vót, a zabot a lovaknak oda attuk s elhatárosztuk mi gyerekek, hogy oda menyünk s megijesszük az öregembert. Mer egy öreg, hetven éves ember vót, a juhokkal, meg Karkó Jani, egy gyerek vót a kisegittője. Hát akkorjába beszélték a rosszfélijeket, s a kisérteteket. Felmentem az esztenaház tetejire. Dobogtattam. A zőreg Biró Antal aszt monta: Jézus, Jézus ne haggy el! Jézus, Jézus, ne haggy el! A másik meg, egy esztennel benyult s ott kattanyozott, a harmadik meg, a kosárból kiengette a juhokat. Akkor jöttünk hazafelé, a falu végénél Biró János lakott, egy egyedül való házban, napszámos ember vólt, a vécéje a házon hátul vót. Négyen neki mentünk és a vécejét feldőjtöttük. Akkor jöttünk. Bejebb lakott egy szalmás földött házba két öreg, Csibi Márton József. Ott a kutgém kivólt dólve, négyen felvettük, s elvittük a házelejibe s oda ledobtuk. Nem féltünk, hogy kijönnék, mer nem mertek kijönni; nagy dergeteget csináltunk s azok is megijettek. Hát haza jöttem, kérte a gazdám, hogy hól vótál ijén sokáig? Mondom, hogy a lovak el vótak veszve s kerestük. Evvel megnyugodott. De reggel az öreg Biró Antal bejött s aszt monta a fijának, hogy ő többet a fijával nem hál kinn, mer’ a rossz féliek mekkisértették” (Földes 1979: 125). Hasonló emlékét idézte fel nagyon szívesen egy csegezi

(aranyosszéki) személy is: *Miko készültünk szántani, má legénykék vótunk, azt mondta apánk, aludjatak nyugtan, keveset bódoragjatak az utcán, miko az ökrek meg vannak étetve, itatva, fekötlek, anyátak megcsinálja a reggelit, esztek, s aztán mentek szántani. Úgy is vót. Me a legények bódoragtak éccaka. Mentek a lőjányakhaz. Még gyümölcse is el-elbódoragtuk. Láttunk valamerre valami finum barackat, aztán ementünk s leszedtük. Aztán szidták a legényeket. Vagy 20-30. Magyar is, román is.*¹⁷

A legények éjszakai együttléte nem csupán a pihenés nyugalmának megzavarását jelenti. Természetesen, az éjszaka ébren való eltöltése a fiatal legények számára fizikai erőpróba, a szervezet próbára tévése, a virrasztással egyenértékű. Erre utal a proverbium is: *Aki legény éjjel, legyen nappal is az.*

Az éves kalendáriumban egymás után következnek az éjszakai virrasztásra előírt, az éjszakázást lehetővé tevő napok. *Január elsején* éjfél és hajnal között az aranyvíz hozatalára került sor.¹⁸ Különösen a gyermekek és a fiatalok dolga volt az új víz merítése. A családok képviselői egymással versengve igyekeztek elsőnek meríteni a forrásokból. Egyes kalotaszegi falvakban a legények tüzet gyújtottak a forrás közelében, amíg vizet merítettek, s a vízzel kántálni, újévet köszönteni indultak a leányos házakhoz. Az újév délutáni templomozás után másnapig tartó tánc kezdődött (Vasas–Salamon 1986: 107–116). Tordaszentlászlón a gyerekek és a legények feladata volt a szilveszter éjszakai zajkeltés.¹⁹ Hajnalban ugyancsak nekik kellett aranyosvizet hozni (Boldizsár Zeyk 1994: 263). Szászcsován a gyermekek *kalandozni* jártak szilveszter éjszakáján. Sípot, kürtöt fújtak, ostorral, csengővel, faze-kakkal zajt keltettek. Éjfél előtt a falu határában tüzeket gyújtottak, éjféltkor pedig elindították a tüzes kereket, amely a helyi hagyomány szerint az ó- és újévet kötötte össze (Pozsony 1998: 199). Városfalván, Homoródkeményfalván, Halmágyban szintén a legényeket illette meg a zajkeltés (Pozsony 1998: 201–203). Maroscsesztvén a legények 4-5 fős csoportokban jártak kolomppal, hegedűvel, tárogatóval, kareplővel (Makkai–Nagy 1993: 29). A *farsangolás* lehetővé teszi az éjszakába nyúló szórakozást. Magyarózdton csupán a legények öltözhetnek be farsángos ruhákba (Horváth 1971: 112). A húshagyókedden és a hamvazószerdán lezajlott farsangzárás Kalotaszegen hajnalig tartó tánccal járt együtt. Kisbácsban a tánc három napon keresztül tartott (Vasas–Salamon 1986: 130–132). Kalotaszegen a *tejbemérést* meg-

¹⁷ Magyarosi Lőrinc sz. 1927. Csegez. Sajat gyűjtés.

¹⁸ A szokás eredetéről és elterjedtségéről: Bálint 1989: 54–58.

¹⁹ Az újévi zajkeltés irodalma: Bálint 1989: 131.

előzően és követően az egész éjszakán át tartó táncra került sor. A fiatalok és a felnőttek együtt virrasztottak ezeken az éjszakákon (Vasas–Salamon 1986: 147, Szabó 2002: 88). Húsvét és pünkösöd táján a fiatalok kötelessége az éjszakai *határjárás*. A Nyárád menti falvakban a húsvét hajnalán lezajlott *zöldágazás*, *virágzás* után *húsvét első napjának* éjfelekor a legények csoportosan indultak *hajnalozni*. Beköszöntöttek a házakba. A háziakat vízzel locsolták, adományt, tojást, kalácsot és pálinkát gyűjtöttek, amit a húsvét másodnapján délután kezdődött húsvéti tánc során fogyasztottak el (Barabás 1980: 208–209). A korondi legények 5–6 tagból álló csoportban húsvét első napjának estéjén indulnak öntözni a leányos házakhoz. A locsolás másnap reggelig tart (István 1994: 235). *Szent Iván* éjszakája újabb együttlétre, szórakozásra nyújt lehetőséget. A hagyományos *aratóünnepség* egész éjszaka tartó táncsal, ivászzal járt együtt. Széken a fiatalok szürkület után gyűltek össze a falu határában lévő sóstónál. Meztelenül, vagy ruhákból alkalmilag eszkalált fürdőruhában későig fürdöztek, tréfálkoztak (Kocsis 1988: 95–100). *Szent Mihály napja*, az állatok behajtása bál, multság tartását tette lehetővé. Október 26-án, *Dömötör napján* több napon át tartó multság kezdődött. A szüret kezdete a *szüreti bál*ok sorát nyitotta meg. *András napjával* a disznóvágások kezdődtek el, késő estébe nyúló *disznótorokkal*. Részó Ensel Sándor német és tót szokásként írja le a *Szent András éjszakáján* sorra kerülő forráslátogatást, a jósló szerepű kerítésrázást, az ablak alatti hallgatózást (Részó Ensel 1866: 265–266). Tordaszentlászlón *Márton napjának* (november 11.) éjszakája evéssel-ivással telt el, s a névnapjukat ünneplők köszöntése mellett ekkor történt meg a párválasztás (Boldizsár Zeyk 1994: 253–255). *Karácsony éjszakája* a kántálás, *szilveszter* a bál, a csoportos mulatozás miatt tudott emlékezetessé válni. Az alsórákosi sereg karácsony szombatján kántálni, első napjának estéjén indult hajnalozni, ünnepet köszönteni.²⁰ Ezt követően az ünnep második napjának hajnalán az Istvánokat köszöntötték, délután táncolni gyűltek össze, éjszaka pedig a hajnalozást folytatták az első napon elmaradt leányoknál. Szilveszter estéjén a lányokat *hajnalozták meg*, éjfélkor a templom előtt elbúcsúztatták az óévet, fogadták az újévet, újév hajnalán pedig a falu elöljáróit és módosabb családait köszöntötték. Újév délutánjától reggelig tartó tánc zárta a mulatozás sorát (Imreh 1978). Magyarózdton karácsony éjszakáján csupán a gyermekek és a legények járhattak köszönteni (Horváth 1971: 110). A 19. század

²⁰ A kántálást a 20. század elejétől csupán a cigányok gyakorolták, a legények csak a hajnalozásban vettek részt (Imreh 1978: 232).

végén ünnep első napjának délutánjától viszont „a legények, leányok, a bor s nyárson sült hús mellett, éjt-napot végigtáncoltak” (Horváth 1971: 112). Tordaszentlászlón ünnep szombatján éjfélről hajnalig kántáltak. Ekkor a kántálást délutánig megszakították. Karácsony első napján éjfélkor Istvánokat indultak köszönteni. A következő nap délutánjától harmadik nap hajnalig folyt a tánc, amikor csoportosan újra elindultak, ezúttal a Jánosokat köszönteni (Boldizsár Zeyk 1994: 258–259). Oltszakadátan a karácsony éjszakáját kártyázással virrasztották át (Makkai–Nagy 1993: 59). Beresztelkén *aprószentek* éjszakáján került sor a *botozásra*, a legények pseudo-büntető, valójában szórakoztató összejövetelére (Pozsony 1998: 55). Tordaszentlászlón e nap hajnalán a legöregebb legény szánkóra ült, s társai végighúzták a falun. Ennek végeztével a táncolóházba tértek be, ahol a szervezők borsos pálinkával várták őket. A vesszőzésre itt került sor (Boldizsár Zeyk 1994: 262). *Szilveszter éjszakáján* Kalotaszeg falvaiban a fiatalok vagy a fonóban gyűltek össze, vagy táncolóházat béreltek ki, vagy a legénygazdánál mulattak éjfélig. Az utóbbi években valamelyikük otthonában vagy vendéglőben szilvesztereznek. Éjfélkor a templom elé mennek, utána a legények köszönteni indulnak (Vasas–Salamon 1986: 104). Havadon a fiatalok utcánként csoportosultak valamelyikük házánál, a szilveszteri éjszaka eltöltése végett (Nagy 2000b: 329). Ugyanezen az éjszakán Magyarózdón is együtt maradtak, de nem mulattak, hanem őrködtek az óév távozásánál, az új esztendő beköszöntésénél. Virradat előtt pedig csattogtatni, újesztendőt köszönteni indultak el (Horváth 1971: 115). Ezen kívül pedig a *halottvirrasztók*, a *lakodalmak*, a *névnapok*, a jelesnap *bálok* tették lehetővé az éjszakába nyúló közös együttléte.

A téli ünnepek idején sűrűsödő tennivalók, a legényekre háruló kötelezettségek (köszöntés, a lányok táncoltatása) erősen igénybe veszik a fiatalokat. Az irodalomban egyedül Faragó József figyelt fel megerőltető voltára: „A sok éjszakázásba és álmatlanságba valósággal *belépusztulnak*, lesóványodnak” (Faragó 1981: 150). Illetve: „Amidőn 1946. december 29-én Pusztakamarásról egy alkalmi teherautóval Kolozsvár felé tartottunk, valamelyik útba eső mezősegi faluban egy legény is fölkérezkedett. Arca oly ijesztően vérvörös és puffadt volt, s a szemei úgy bedagadtak, hogy kórusban fölszisszenünk, mert mindenki valamilyen különös bűntényre vagy balesetre gyanakodott. Szavaiból azonban kiderült, hogy ilyesmiről szó sincs: mindössze a halálos kimerültség jeleit hordozta a legényünnepek után” (Faragó 1981: 151). Mivel töltötték tehát a legények az éjszakákat? Leggyakrabban táncal. Faragó József számolta össze, hogy a kiskapusi legények egy éve során a

következő alkalmakkor rúgtak ki a hámból: karácsonykor négy napon keresztül, farsang idején két vagy három vasárnapon, húsvétkor négy napon keresztül, húsvét és pünkösd között egy vasárnap, pünkösdkor négy napon keresztül, a nyár folyamán három-négy vasárnapon, ősz folyamán három-négy vasárnapon. Továbbá sorozáskor és rukkoláskor (Faragó 1981: 158). Ezt a programot a paraszti, majd a falusi életformára általában jellemzőnek fogadhatjuk el. Azzal a kiegészítéssel, hogy a tánc oka (esetenként célja) minden alkalommal szimbolikus kifejeződést kapott. Katolikus vidéken búcsúnapokon szintén szerveztek táncot (a Gyimesben Sarlós Boldogasszony, Mária Magdolna, Nagybaldogasszony, Szent András napján). Ezek a táncok éjfélig tartottak el (Antal 1983: 141–142). Ehhez adódott hozzá a házról házra történő látogatás: az új év, a húsvét, a pünkösd, a karácsony köszöntése (hajnalozás). A legények maguk is éjszaka látogatták végig a névnapjukat ünneplő társaikat (istvánozás, jánosozás). Az éves kalendárium jeles napjai körül a Szent György napja, május 1., pünkösd éjszakája a zöldág hozatalát, a leányok kapujának feldíszítését tette lehetővé.

A konfirmált legények tavasztól ősziig a legényestéken (szerda, szombat, vasárnap) hosszasan tartózkodtak a lányoknál. Sorozás előtt csoportosan látogattak el a lányos házhoz, utána már a legény egyedül ment látogatóba. A látogatás este kilenctől éjfélig tartott (Faragó 1978: 221). A gyimesi legények a hét valamelyik legényestéjén hajnalig guzsalyasban maradtak a leánynál (Antal 1983: 143).

Az alkohol fogyasztása

Az alkohol felhasználása, alkalmazása változatos motivációkhoz igazodik. A gyógyászatban – különböző gyógyászati ideológiáknak és rendszereknek alárendelve – *gyógyszer*, fájdalomcsillapító (palliatív) anyag, vagy oldószer szerepét tölti be. A 15. század csízói a humorális patológia elveit követve állandósították a borivást a kalendáriumi előírások alapján. Eszerint Boldogasszony havában a bor és az édes ital használata volt ajánlatos, mellfájást ürmösborral kellett kezelni. Böjtmás havában az édes ital, Szent György havában, Mindszent havában a tiszta bor, Pünkösd havában apróbojtorjással és örömmel, Szent Iván havában rutával, sarlófüve és zsályával, Szent Jakab havában zsályával, örömmel és ezerlevelű fűvel, Szent Mihály havában borssal, szegfűszeggel, zsályával, sarlófűvel és apróbojtorjással, Szent András havában borsfűvel, zsályával és iszókkal, Karácsony havában pedig

tárkonygyökérrel, gyömbérrrel, fahéjjal és zsályával kezelt bor volt ajánlatos.²¹ A gyógyászat különösen a gyomorbántalmak, táplálkozási gondok, és fertőzésveszély esetén javallotta. Egy 18. századi gelencei orvosló könyvecske a bort 28, a pálinkát 2, az égett bort egy alkalommal ajánlja vivő-, vagy hatóanyagként (Halászné Zelnik 1992). A Borsa-völgyében a pálinkát hideglelés, szülés, gyomor-, fogfájás, kelés, seb, ütés, a bort pedig spanyoljárvány esetén használták gyógyító céllal (Vajkai 1943: 60). Hidegleléskor kicsi békát, vagy kilenc csípős paprika szemet áztatnak, 2-3 oleander levelet főznek meg pálinkában, a pálinkába borst, sót vagy fokhagymát tesznek (Vajkai 1943: 108). A rontó mágia, ezzel szemben, betegség- és szerelmi varázslás eszközeként használja fel az italt (Fazakas–Székely 1990: 51–52). A világ különböző kultúráiban ismeretes az alkohol *rituális, mágikus, szakrális* alkalmazása. Használata megváltozott tudatállapotot eredményez, amely a valóság egy tartalmi és minőségi szempontból más érzékelését, megélését teszi lehetővé (Grynaeus 1998: 214). Mircea Eliade sámánizmusról írott könyvének példái a gyógyító sámán szertartásos, valamint a korosztályt váltó legények öntudatlanságot kiváltó italfogyasztását szemléltetik (Eliade 2002: 73, 203, 204). A hősepikában a hős hadba indulását lakoma, ezen belül nagy mennyiségű ital elfogyasztása előzi meg (Vargyas 1960: 512, Demény 1980: 47–58). A szentek és démonok kultuszában az italáldozat általánosan ismeretes. A szőlőtőke maga is istenek, szentek védenca.²² Az ördög- és boszorkányképzetek a maguk rendszerébe integrálták az alkoholt. A borfogyasztás az ördöggel való szerződés-kötés, az ördöggel való paráználkodás része és eszköze (Szendrey 1986: 159–161, Égető 2001: 233–239). A farsangi italfogyasztás mágikus hatással bírt: a bő étel- és italfogyasztás a bő termést befolyásolta (Tátrai–Karácsony Molnár 1997: 50) Az agrárünnepek keretében történő italfogyasztás a termés bőségét, az állathasznót garantálja. A halottvirrasztásban, a temetési torban, a temetőlátogatás során fogyasztott italt a halott nyugalmaára köszöntik el. A disznótóri itallal „egészséges koporsót” kívánnak az állat húsának elfogyasztásához. Egyéb alkalmakkor – a 18–19. századtól az etikett előírásai szerint – az egyéni boldogulásra, a házaset boldogságára, az együttlétre, a viszontlátásra koccintanak.²³ Az áldomás szerződés-kötést

²¹ Regiomontanus 1471-ben, magyarul 1575-ben kiadott csiziója: *Csizió* 1986: 96–105.

²² Dionüszosz kultuszáról: Frazer 1995: 253–260. A bor mitikus eredetéről: Csávossy 1994: 19–32. A szőlőt védő szentek kultuszáról: Mód–Simon 2003. Az italáldozat mai formáiról: Nagy 2001: 18, Aranyosi–Hoppál 2001: 49–51.

²³ Az itallal történő felköszöntés előírásainak összefoglalása: Fábri 1993: 59–66.

pecsétel meg.²⁴ A kalákában végzett munkák esetében (építkezés, rakodás, sírásás) az alkohol a fizetség részét képezi. Itallal szabadítják fel a lakodalmi menet előtt elkötött utat, itallal köszöntik fel az ünnepelteket.²⁵

Az alkoholfogyasztás a hagyományos falusi társadalomban, a nyilvános szférában a férfiszerep, a társadalmi érintkezés és az ünneplés tartozéka. Az alkoholt *bírn* kell, az alkoholt *mértékkel* kell tudni fogyasztani, az alkohol meghatározott *helyzetek* velejárója. Általában egyformán megítélés alá esik a nyilvános italfogyasztás visszautasítása, valamint az italfogyasztással való visszaélés, a nők és a gyermekek italfogyasztása.

A korábban is idézett forгатókönyvekben többször is szerepelt a legények alkoholfogyasztása. Az italfogyasztás strukturális tartozéka a farsangi mulatozásnak, a tavaszi juhbemérésnek, a húsvéti locsolásnak, a májusi Jánoska-eresztésnek, az aratóünnepeknek, a Mindszentek napi temetőlátogatásnak, a disznótornak, a kántálásnak, a névnapozásnak, a sorozásnak, a lakodalomnak, a temetésnek, utóbb a banketteknek, a ballagási ünneplésnek. Több esetben azonban az alkoholfogyasztás önmagában volt szó-rakozási forma. A mezősámsondi legények karácsony estéjén gyülekeztek egyikük házánál, ahol éjjelig poharazgattak. Éjjel után a leányos házakhoz mentek ünnepet köszönteni, valamint azokhoz a családokhoz, ahol számíthattak arra, hogy borral kínálják őket. Ugyanis nem minden családnak volt alkalma bort természetni (Makkai–Nagy 1993: 207).

A leírások a nagylegények fegyelmezett, mértéktartó viselkedését mutatják be, a valóságban az éjszakázás, valamint a házaló jellegű ünnepköszöntés a fogyasztásbeli túlkapásokat, nagy mennyiségű ital elfogyasztását teszi lehetővé/szükségessé. A szertartásos alkoholfogyasztás avatópróba, *iváspróba* jellege leggyakrabban az alkoholmennyiség elfogyasztása, esetleg az elfogyasztott mennyiség hatása megfigyelésével, ellenőrzésével realizálódik. Mind az italfogyasztás mennyiségére, mind a következményére és ennek megítélésére vonatkozóan adatok állnak rendelkezésünkre. Falumonográfiájában Horváth István említi, hogy húshagyókedden „bort viszen fel a pincéből a gazda, és ha hentergésig nem is, de dülöngézésig legtöbbször eljutnak ezen az estén” (Horváth 1971: 118). A kalotaszegi falvakban

²⁴ Az áldomásívás példáit Ipolyi Arnold Anonymus gestájától kezdődően sorakoztatja fel (Ipolyi 1854: 528–530). A rítus gazdag irodalma: Sz. Kristóf 2002: 11: 22. sz. jegyzet.

²⁵ Balázs Géza több alkalommal tekintette át a pálinkafogyasztás alkalmait: Balázs 1991, Balázs 1992, Balázs 2004. Egy 18. századi református számadáskönyv évente mintegy harminc alkalommal történt szertartásos italfogyasztást említ (Balázs 1991: 85).

a legénycapatok téli szórakozását megválasztott *elsőség, vezetőség* szervezte. A választás után minden megválasztott (6 személy) 5–5 liter borral köszönte meg a megtiszteltetést. A 30 liter bort reggelig mulatták el (Sárvár) (Vasas–Salamon 1986: 61). Zsobokon a legényvezetők választására hitelen szereztek be 2-3 veder bort, amit később a karácsonyi tánc bevételeiből egyenlítették ki (Vasas–Salamon 1986: 65). Korábban említettük, hogy Szendrey Ákos számos adattal dokumentálta a legényavatási próba szerepét betöltő italfogyasztást, együttivást vagy italfizetést. Győrszabadhelyen a 16 évét betöltött legénynek egy hajtásra kellett meginnia 1 liter bort (Szendrey 1952: 359). Sümegprágán az apa a borpincébe hívta meg fia társait, s ott magukra hagyta őket (Szendrey 1952: 363). Fertőrákoson a legény 7-8 keresztapát választott, s az avatáson mindenikkel külön-külön kellett fenéig ürítenie a poharat (Szendrey 1952: 354). Sarródon minden legény anyagi lehetőségei függvényében 5–30 liter bort fizetett a legényseregnek (Szendrey 1952: 361). Havadon a konfirmáció napján a konfirmált legény minden nagylegénynek fejenként egy-egy liter bort fizetett, amit még azon a napon közösen fogyasztottak el (Nagy 2000a: 269–270). Ezen a napon Kalotaszeg falvaiban is sor került a *seregbe* való befogadásra. Ha a legénycapatba akart tartozni, a konfirmált legény 1 liter bort fizetett a nagyobb legényeknek. Nadasmentén egy legénynek 5 liter bort kell fizetnie. Damoson a legény 1 liter pálinkát vagy 5 liter bort adott a közösbe (Vasas–Salamon 1986: 177–179). A kőbori legényegylet a karácsony előtti nagygyűlésén fogadta be az újonnan jelentkező legényeket. Minden legény 1 liter itallal ajándékozta meg nagyobb társait. Ugyanez volt a felvétel ára a barcasági Keresztváron (Pozsony 1998: 44, 47). Nagykenden a konfirmált legények egyletbe való felvételére karácsony másodnapján került sor. Ezt megelőzően azonban, ősszel minden felavatandó fiú 1-1 veder mustot vitt az egylet hordójába. Ezt az italt kezdték fogyasztani az avatási szertartáson (Pozsony 1998: 53). Homoródszentpálon és Gyepesen aprószentek napján avatták fel a legényeket, a kocsmában. Az idősebb legények közül kijelölt *kezesek* felsorolták a legények jogait és kötelezettségeit. Az eseményt a művelődési házban tartott táncmulatság zárta. Minden felvételre jelentkező legény (számszerint 10–15) 1-1 liter bort hozott erre az alkalomra (Pozsony 2000a: 244). Székelyszomboron a legényavatás a virágvasárnapi konfirmáció után, húsvét vasárnapján került sorra. A felavatottak itt is 1-1 liter bort koccintottak el idősebb társaikkal (Pozsony 2000a: 250). Kajántón a kántáló legények korszóba gyűjtötték az el nem fogyasztott italt. Ily módon 40 liter pálinkát is szereztek, amit aprószentek napján fogyasztottak el (Makkai–Nagy 1993: 92). Nagypetriben családonként fél liter

pálinka járt a kántáló csoportnak, ami összetöltve több liter italt eredményezett (Makkai–Nagy 1993: 116).

A legénykorral együtt járó italfogyasztás avatórítus, próbatétel jellegére egy bölöni adat is figyelmeztet. Itt az avatási szertartásra a legény bort és pálinkát vitt magával. Adatainak az aranykönyvbe való bevezetése, majd a legényeknek a felvételére vonatkozó szavazata után mindkét kezébe egy-egy üveg italt adtak, s így dobták háromszor a magasba. Ha leesett (s az ital tönkrement), szégyennek számított, s ügyetlenségét hosszú időn keresztül felemlgették (Pozsony 1998: 49).

A legénycsoportok házalására, s az ezzel járó italfogyasztásra különböző alkalmak adódtak. Mezőkölpényben farsangi maszkurások látogatásai során pénzt gyűjtöttek, amire italt vásároltak (Makkai–Nagy 1993: 195). Mezőségi visszaemlékezés szerint a legények a zenész házában gyűltek össze, *ott etették az időt éfélig, egy óráig, két óráig, éjjel. Télen, úgyé, hogy nem vót dolog. Aztán hoztak egy-egy korsó bort, az öreg muzsikált, még fontak, nekifogtak táncolni, ott né, mint a fiatalak.*²⁶ Húsvétban a korondi legények korsót vittek magukkal, ebbe gyűjtötték a helyszínen el nem fogyasztott italt (István 1994: 235). A kalotaszegi Nagykapuson két héttel karácsony előtt a legények tüzelőfát gyűjtöttek. Minden házhoz bekopogtak, mindenhol 2-3 hasábfát kértek. A lányos házaknál 2-3 pohár pálinkát is fogyasztottak. A fafölsleget még azon a napon értékesítették, a pénzből pedig italt vásároltak, amit azonnal elfogyasztottak (Vasas–Salamon 1986: 62–63). Kiskapuson a fa árából cukrot és szeszt vásároltak, s ebből *cukrospálinkát* készítettek, amit közösen fogyasztottak el (Faragó 1981: 147). Kalotaszentkirályon karácsony első napján délután a leányokat táncba hívogatták. A ivogatókat ital illette meg (Vasas–Salamon 1986: 71). A tánc karácsony másodnapjának hajnaláig tartott. A legények ekkor Istvánokat köszönteni indultak. A délután újrakezdődött tánc ismét hajnalig tartott. A legények akkor az előző naphoz hasonlóan a Jánosokat köszöntötték fel, ahol szintén pálinkát kellett fogyasztaniuk (Vasas–Salamon 1986: 72). Magyarvista monográfusa rosszallóan jegyzi fel, hogy az Istvánok és a Jánosok felköszöntése „minden különösebb dolog nélkül zajlik le. Rendszerint egy ivásra való alkalom ez” (Makkai–Nagy 1993: 119). Havadon a legények kisebb csoportokba szerveződve járták végig András nevű ismerőseiket. Minden felköszöntött személy külön vendégelte meg a köszöntőket (Nagy 2000b: 323). Egy-egy

²⁶ Kocsis János sz. 1932, Detrehemtelep. Saját gyűjtés.

István vagy János nevű ünnepelt 1-2 veder bort szolgált fel köszöntőinek (Nagy 2000b: 327). Buzásbocsárdon a meglátogatott Istvánok és Jánosok házában „megisznak még pár liter bort, vagy a kocsmába mennek mulatni” (Makkai–Nagy 1993: 20). Székelyszomboron a *sáfárnak* nevezett italfelelős december 27-én minden leányos háztól fél liter pálinkát gyűjtött össze (Pozsony 1998: 51). A barcasági falvakban (Keresztvár, Bodola) a legények este indultak kántálni, s reggelig minden házba betértek. Mindenütt kalácsot és 1 liter pálinkát kaptak az ünnepköszöntésért (Seres 1984: 360). Koronkán a kántáló legények korszóba töltötték a háziak által felajánlott bort. Kántálás végeztével, az utolsó helyen együtt fogyasztották el (Makkai–Nagy 1993: 159). A (húsvéti és karácsonyi) ünnep harmadnapján lezajló tánc után a mezőköbölkúti legények együtt fogyasztották el a lányok által adományozott ételeket. Italt egy fogadásból állítottak elő. A *halottfutásnak* nevezett vetélkedő vesztese egy veder bort kénytelen felajánlani (Kós 2000 II.: 246, 258). Hétfaluban a legények feladata volt december 25-én éjszaka az Istvánok felköszöntése is (Seres 1984: 366).

A legények több helyen már szüret idején gondoskodtak az ünnepi italról. A magyarózdi legények jóval karácsony előtt gyűjtötték össze az ünnepi együttléthez szükséges italt. Szüret után minden legény mustot különített el erre az alkalomra. Cseberrel járták végig a falu legényes házait, összegyűjtötték és a táncházban közös hordóba, töltötték a bort. Az együttlétek idején megbízható borkezelő osztotta az italt (Horváth 1971: 109). Nagykenden a konfirmáltak legény- és leányavatására karácsony második napján került sor. Ezt szüretkor a *töltögetés* előzte meg. A legények 1-1 veder, a lányok 2–2 liter mustot töltöttek össze egy közös hordóba, amit egyikük házában helyeztek el és gondoztak. Hasonlóképpen jártak el az idősebb legények és lányok is. Karácsony három napjának estéjén, a tánc után ahhoz a házhoz gyülekeztek vacsorára, ahol a bor volt elhelyezve (Makkai–Nagy 1993: 215–216). Magyarlapádon a legények szintén ilyen módon gondoskodtak a téli ünnepekre szükséges italról (Makkai–Nagy 1993: 26). Küküllődombón máig gyakorolják az *összetöltést*. A legényegylet tagjai szüret után fejenként öt liter mustot visznek a közös hordóba. Az italt a téli ünnepek idején fogyasztják el (Miklós 2002).

Néhány alkalommal az utcai vonulás ad alkalmat az italfogyasztásra. Torockón a farsangot temető legénycsoportot az utcán kínálják meg pálinkával. A katonának vonulás, a sorozás, majd a rukkolás ismételten alkalmat

nyújtott közös italozásra.²⁷ A barcasági falvakban a sorozásról hazaérkező legények összefogózva járták be a falut, így adva tudtul, hogy egy év múlva ki megy majd katonának. Mindenikük háza előtt megálltak, italt fogyasztottak. Este a regutabálon folytatták a szórakozást. A rukkolás előtti éjszakát pedig ki-ki rokonaival, barátaival együtt ébren töltötte, italozás kíséretében. Reggel újra összefogózva vonultak a vonatállomásra, illetve a gyülekezési helyre (Seres 1984:421–422). *Régebb más volt. Többen mentek egyszerre, s Enyedig szekérrel mentek. S mentek, megkezdték az egyik faluvégéről, s indult amelyik ment katonának, a rokonságával. S akkor mentek a pálinkával, töltöttek mindenkinek pálinkát, kínálták fánkka. Énekeltek végig a falun. A faluvégen szekerre ültették őket, s akko Enyedig elmentek, elkísérték őket a rokonok. Énekeltek egész úton.*²⁸

Kalotaszegről rendelkezünk arra vonatkozó adattal, hogy a fiatalok felügyeltek az italfogyasztás mértékére. Több faluban a vezetőség a karácsonyi kántálás befejeztével számba vette a legények viselkedését, a *kitartósokat* megdicsérték. Aki az éjszakai italozás miatt karácsony első napján nem tudott templomba menni, azt aprószentek napján botozással büntették meg (Kalotaszentkirály) (Vasas–Salamon 1986: 70). Nagypetriben a karácsonyi istentiszteleten kötelező volt a részvétel, „akár részegek, akár nem” (Makkai–Nagy 1993: 117). Kalotaszentkirályon a hívogatásból visszaérkező legényeket a tánc helyszínén ellenőrizték, mennyire ártott meg nekik a kínálgatás (Vasas–Salamon 1986: 71). A Nyárad mentén a húsvét reggeli hajnalozás során a házaló legényeket pálinkával kínálták. Minden fiatal igyekezett őrizkedni a megrészezedéstől. Ha mégis megtörtént, barátai hazavitték és lefektették (Barabás 1980: 209).²⁹ A kántálással együtt járó italfogyasztás egyeseket annyira megvisel, hogy a karácsonyi istentiszteleten állapota miatt nem vehet részt (Nagy 2000b: 326). A Kóborban készült legényegyleti törvény (1764) a részegséget szintén elítélendőnek tartotta: „Aki a Társaságban megrészegeedik, fizet 6 [pénzt]” (közli Pozsony 1998: 42). Az egyház szintén megpróbálta szabályozni a jeles napi alkoholfogyasztást. Bálint Sándor állapítja meg, hogy az egyház „a Szent István áldása (Stephansminne) és különösen a Szent János áldása (poculum Sancti

²⁷ „A megszokott keretből való kiszakadás a katonáknál és a különféle vándormunkásoknál bizonyos lelki emóciókkal jár” – állapítja meg Katona Imre. Ezek a helyzetek serkentik az italfogyasztás mértékét (Katona 1963: 386–387).

²⁸ Torockószentgyörgy, S. V.1981. Saját gyűjtés.

²⁹ A kubikmunkások szintén felügyeltek megrészegeedett társuk testi épségére és pénzére (Katona 1963: 400).

Johannis) eredeti liturgikus célzata szerint az e napokon szentelt borral akarta mérsékelni a nagy áldomásokat. Célja az volt, hogy a mulatság, vigadozás, amelyet úgysem lehetett volna kiirtani, legalább tisztos korlátok közé kerüljön, István és János oltalma alatt szelídebbé váljon” (Bálint 1989: 118). A kisgyermekek itallal való kínálása általában felelőtlenységnek tartják. Azon sztereotípiá ellenére, amely szerint a nyugtalan csecsemőt pálinkába mártott kenyérrel etetik meg. Kivételt képez a gyermekek leitatásával szembeni szabadosság. Havadon a kiskorú gyerek is részt vesz az éjszakai lakodalmi mulatságban. „Éjfél után aztán elég gyakori látvány a becsípett gyermek” (Nagy 2000a: 289).

Ritkán, szertartásos körülmények között a lányok is fogyasztottak alkoholt. Kiskapuson a legények az aprószentek napi táncban éjfél körül a lányok között szétosztották a 8–10 liter, előzetesen cukorral vagy mézzel édesített bort. Ez a *mízesbor* (Faragó 1981: 153). A kalotaszegi Ketesden a lányok az 1968-as téli szezon idején zártkörű fonót rendeztek. Húst sütöttek, italt fogyasztottak, cigarettáztak, az asztalon táncoltak. A legények minden behatolási kísérletét megghiúsították. Hangoskodásukra a szomszéd házakban is felfigyeltek. Másnap a falu derülve könyvelte el a történeteket (Vasas–Salamon 1986: 49). Jákótelkén a konfirmáció után leányavatás keretében is alkoholfogyasztásra került sor. Minden új leány 1 liter pálinkát kínált fel leánytársainak (Vasas–Salamon 1986: 179).

A kalotaszegi falvakban Szent György napján, illetve egy közeli napon zajlott le a tejbemérés, ami felnőttek és fiatalok, férfiak és nők, juhosgazdák és pásztorok közös mulatására nyújtott lehetőséget. Inaktelkén erre a napra közösen mintegy 20 liter szeszből készítettek édes pálinkát, ami kb. 50–60 litert tett ki (Vasas–Salamon 1986: 147–149).

Az alkohol, a cigaretta, utóbb a kábítószer fogyasztása olyan próbaként fogható fel, amely a szervezet teherbíró képességét teszi próbára. Az alkohol elfogyasztása több módon befolyásolja az eseményben való részvételt. Az alkohol fogyasztása maga is része a szertartásnak. Az alkohol beszerzése, előkészítése, kínálása és fogyasztása egy sajátos forgatókönyv részét képezi. Az ital előkészítése, itálnak a házban való tárolása, szertartásos helyzetben való kínálása minden háztartással szembeni alapvető elvárás. A fenti példák az alkoholfogyasztás két alapvető formáját jelzik. Az egyik a házról házra járás során nyilvánosan, meghatározott adagokban történő alkoholfogyasztás.

Az ital elfogyasztásának különböző módozatai vannak gyakorlatban. Az üvegből és a pohárból való italfogyasztás egyaránt gyakorolt. Olykor a házigazda vagy a rangidős személy köszönti el az italt, elsőnek ő iszik az üvegből,

s az üveg körbejár.³⁰ A kitöltött italt a görög virtus mintájára általában egy húzásra, fenéig kell üríteni.³¹ Faragó József 1945–1946-ban figyelte meg a kántálók italfogyasztását. A köszöntés megtörténte után a háziak a fiatalokat a szobába invitálták. Itt a legények énekeltek, illetve újabb köszöntőt mondtak. Felszólításra az asztal körül foglaltak helyet. „A gazda pálinkával telt üveget fog a kezében, az elsőlegényre köszönti, iszik és átadja. Ugyanakkor egy másik üveg is útnak indul az asztal körül az ellenkező irányba, tehát *két üveg a gazda két keze felé*. Az üveget mindenik legény az utána következőre köszönti, iszik belőle s úgy adja tovább. Így járnak az üvegek kétszer-háromszor körbe. Közben eszegetnek az asztalra kitett kalácsból” (Faragó 1981: 149). Az italfogyasztás szolidáris kapcsolatot teremt a házigazda és a látogató között. A gazdának kötelessége itallal kínálni a látogatót, a látogatónak illő elfogadnia és az alkalomhoz illően elköszöntenie az alkoholt. A házról házra járás következtében a házigazda és az ünnepet köszöntő legények aránytalan mennyiségben fogyasztanak italt. Míg a gazdának egy, esetleg 2-3 csoporttal kell elkoccintania egy-egy pohár italt, a legények minden házban elfogyasztanak 1-2 pohárral. A legények ebben az állapotban, a különböző minőségű italokat rendre fogyasztva, fokozódó hangulatban járnak végig ismerőseik házát, hajtják végre az ünnep és az ünnepeltek köszöntését. A kubikusok italfogyasztását bemutató Katona Imre említi, hogy mámoros állapotban „elképesztő virtuskodásra” képesek (Katona 1963: 397).

Az italfogyasztás, valamint az ezt követő szabadosabb szórakozás olykor zárt körben történt. Magyarlapádon a legények különböző korosztálya ezért is szórakozott külön-külön fonóházban (Makkai–Nagy 1993: 26). Baranya, Tolna, Veszprém német falvainak lakói húsvét másodnapján délután a hártárban lévő borospincékhez vonultak, s az éjszakát italozással és tánccal töltötték el (Bálint 1989: 313). Drávaszögben a Józsefeket szintén a pincében keresték fel, s itt zajlott le a névnapozás (idézi Tátrai–Karácsony Molnár 1997: 77). E második a nyilvánosságot megkerülő, kiscsoportban, rövid idő alatti italfogyasztás. Ez figyelhető meg a zöldág széthordása idején is.

A szertartásosan zajló italfogyasztás nem esik megítélés alá. Ezzel szemben az állandó alkoholfogyasztás, az alkalomhoz nem kötődő ivászat a társadalom megítélést váltja ki. A Nagy Olga által Havadon készített beszélgetések jelzik ezt a viszolygást, ítéletet. A megkérdezett személyek szerint a részegeskedés következménye a dologkerülés, az anyagi javak elherdálása, a

³⁰ Gyakori látvány az autóbussen és vonaton ingázó munkások, a vásárjárók körében

³¹ A 19–20. századi etikett rosszalotta ezt az ókori italfogyasztási gyakorlatot (Fábi 1993: 60).

lopás, a család érdekeinek elhanyagolása, a betegség, az öngyilkosság (Nagy 1990: 128–133). A bölöni legényegyleti szabályzat a felavatott legénynek engedélyezte a kocsmá látogatását, de a kocsmában történő mértéktelen italozást helyezte megítélés alá (Pozsony 1998: 49).

Az ünnepi viselkedésben elfoglalt előnyös helye ellenére a hatóságok ellenszenvvel figyelték az alkoholfogyasztást. Egy 1846-ban „Erdélyhon minden valláson levő falusi iskolái számára” készült *Pálinka Tan* két szerzője, komoly előzményeket folytatva, ádáz harcot hirdetett a pálinkafogyasztás ellen. Eszerint a pálinka „hazánk polgári és Polgárnői között uralgo számtalan testi és lelki betegséget, hazi és hazai insec s nyomorok kut forrását, söt élet pályát rövidítő, gyilkolo mereg kevereket” jelent. A katekizmus szerzői „mértékletességi egyesületet” kezdeményeztek, „melynek minden egyénei szilárdul elhatározták magukban, hogy ők semi nével nevezendő pálinkát nem isznak s ezáltal a pálinka italról teljesen lemondani” (3., számozatlan lap).³²

³² A kéziratos munka címe: *Pálinka Tan az Erdélyhon minden valláson levő falusi iskolák számára készítették Nagy borosnyai Bartha András feldobolyi és Felső boldog asszonyfalvi Biro Sándor Retyi Ev. Ref. Hit szonokok. Május hónap 1 ső napján 1846ik Évben*. A katekizmus első része a pálinka történetét, második a pálinka mérgező hatásáról, harmadik a pálinka okozta „eszedelmekről”, a negyedik a pálinka ártalmairól, az ötödik a pálinkaivókról, a hatodik a részegségről, a hetedik pedig a megszervezendő mértékletességi egyesületről szól. A pálinkafogyasztás számtalan következménye közül a következőket emeljük ki: a reggeli habogás, a gyomorfalak, a máj megkeményedése, a rák, az epeválasztás rendszertelensége, az epevezeték eldugulása, a tüdő megszijasodása, a lehelet nehézkessége, a vérkeringés zavarai, „az ábrázatot elrutitja, kivörösíti, vörös folt pettyek és az órán s orr körül pálinka bibírcsokok állanak elé úgy hogy jozan korába is könnyen reá ösmerhetni egy pálinkás emberre” (10–12., számozatlan lap).

A kézirat a Román Akadémia kolozsvári fiókkönyvtárának kézirattárában található, Ms C 444 jelzet alatt. A kézirat terjedelme 33 lap. Az alábbiakban néhány részletet közlünk belőle.

K. Mi a pálinka? F. Olyan ital melyben valóságos Ember ölö méreg van; tehát akik iszzák azok kétség kívül a pálinka ital által életüket lasan lasan rövidítik...

K. Mire használtatott legelsőben a palinka? F. Patikában a gyogyszerek között izgato szernek, a nép között pedig ortza pirositónak.

K. Tudományos neve mi a pálinkának? F. Alkohol, melj magyarul ortza festéket téssen.

K. Míno nevei vagynak a pálinkának? F. Gabonorium, Silvorium, Kóményes, Rozsolis, Punts, Rum [...] Islivovitza [...]

K. Míno alakzatban iszák a pálinkát különböző osztályzatú rendek? F. Az uri rendek és vagyonosabb polgárok, Nád és Szinmézsel, s különböző Fűszerekkel, szint és szagot adván a pálinkának, Rozsolis és más divatos név alatt, a köz nép pedig a dolgozó napokon tisztán de innepeken leg inkább mézesen szokta ini a pálinkát.

K. Leg nagyobb mértékben kik iszák a pálinkát Erdélyben? F. A Magyarok Földén, vagyis a vármegyéken a Czigányok, Székelyek földén a Három széki székelyek. A Szászok földén a Barcaságon lévő oláhok.

K. Hogyan kell nézni azt, ki mást pálinkával kínál? F. Vagy úgy mint egy oljan téboljodott

Milyen ital került fogyasztásra az említett alkalmakon? A leírások ritkán tisztázzák az ital összetételét. Kiskapuson a legények az értékesített tüzelőfa árából cukrot és szeszt vásároltak, s ebből *cukropálinkát* készítettek (Faragó 1981: 147). Déván az ünnepi alkalmakkor *száspálinka* (köményes), *spír* (szesz), *pálinka*, bor és sör kerül az asztalra (Makkai–Nagy 1993: 84). Tordaszentlászlón aprószentek napján a legények *borsos pálinkát* fogyasztottak (Boldizsár Zeyk 1994: 262). A gyógyszerként fogyasztott pálinka megkészítésének változatos módozatai ismertek.³³

A legények ítéletének kinyilvánítása

Tágabban értelmezve, a zöldág elhelyezése által a legénytársadalom individuális és/vagy kollektív véleménymondást gyakorol. A román szakirodalom állapítja meg, hogy a legényszervezet tagjainak a téli ünnepekben való szerepjátszása egy olyan társadalmi hierarchiára épül rá, amelynek a közösség aláveti magát. Ebben a hierarchiában a legények hatalmi pozíciót sajátítanak ki és gyakorolnak. A hierarchia mögötti mentalitás szerint „együtt jár az erő, a hatalom és a fiatalság, illetve az erő, a hatalom és a hím-nem” (Zane 1999: 60).³⁴

Kós Károly leírása szerint a *kikiáltás* (*strigaciuni*) szokása a román többségű falvakban, Szent György éjszakáján élt. A legények két csoportban vonultak ki a falu határában lévő dombokra, „innen párbeszédés formában, messze is hallható hangon kikiáltják, hogy az elmúlt év folyamán az előző Szent György óta a lányok milyen rosszakat követtek el”.³⁵ Mezőbodonban szilveszter éjszakáján az egyik dombra a legények, a másikkra a lányok áll-

---

szerelmezt, ki orvoság gyanánt mérget nyujt beteg kedvesének. Vagy úgy mint egy oljan gonosz barátot, ki bolondá akarja teni bene bizakodo barátját, azért hogy meg csalhasa, javait magáévá tehese.

K. Mikor kel el leg több pálinka? F. Sátoros inepeken és vasárnapon [...]

K. Mit térsen megrészedgni? F. Meg részedgni anyit térsen, mint az embernek magát bolondá tenni.

K. Mire kel vigyázni, mikor valaki megházasodik vagy férjhez megyen? F. Ara, nehogy részeges szeméjel párosuljon; mert aki részeges szeméjel talál parosulni, az ördöggel párosul; mivel egy részeges szemeljben a világon minden roszt feltaláltatik.

³³ Balázs Géza jegyzi meg, hogy a házilag készített és fogyasztott pálinkaféleségek száma gazdagabb volt. A mézes, cukros, köménymagos pálinka mellett változatos ízű ágyaspálinkák készültek (Balázs 2004: 72).

³⁴ A román szakirodalmat Rodica Zane foglalja össze: Zane 1999.

³⁵ Kós Károly a katonai szokást említi: Kós 2000 II.: 248.

tak ki. Kikiáltották mindazt, ami az elmúlt évben normasértésnek minősült a faluban.³⁶ Zsigmond Győző gyűjtése alapján tudjuk, hogy a legtöbb mező-ségi faluban Szent György estéjén kiabáltak. Kivételt képez Magyarorszávat, ahol szilveszter éjszakáján került sor a rítusra. A kikiáltás általában a lányok viselkedésére és a boszorkányok rontásaira vonatkozott (Zsigmond 1999: 105).³⁷ Egyik csoport a református templom dombjára, a másik a határ valamelyik dombjára állt, s egész napon keresztül folyt a kiabálás (Gazda 1980: 340). A kalotaszegi Zsobokon a szokás megreformált változata élt 1977-ig. Szilveszter estéjén a falu lakossága a kultúrotthonban gyűlt össze, itt kiáltották ki a falu lakóinak viselt dolgait (Vasas–Salamon 1986: 119). Jánosfalván szilveszter éjszakáján a falu lakossága a templom előtt gyülekezett. Szavalatokkal és énekekkel, valamint zajkeltéssel siettették az óév távozását, köszöntötték az újesztendőt. Egy leszerelt legény olvasta fel az elmúlt év közvéleménynek hangot adó tréfás krónikáját: itt fedték meg mindazokat, akik valamilyen formában megszegték a közösség bevett normáit (Hála Józsefet idézi Pozsony 1998: 201). Torockón és Torockószentgyörgyön a farsangtemetést záró *prédikáció* nyújt lehetőséget a faluban történetek, a botlások számbavételére, kibeszélésére (Keszeg 2004 II.: 69–71, 117–125).

A magyarózdi emlékezet szerint a legények húshagyókedd éjszakáján csutakot vetettek a pártában maradt lány udvarára, s lánccal dörömböltek a kapun (Horváth 1971: 118). A zöldág állítással általában együtt járt az ellenszenves, rossz viselkedésű lányok háza előtti rendetlenítés. Apácán és Keresztváron a nagyravágyó, büszke, a legényeket kikoszarozó, táncban visszautasító, szeretőjét elhagyó lánynak kocányt állítottak zöldfa helyett, a ház előtti teret pedig pelyvával szórták be (Seres 1984: 408).

A szertartásos viselkedés részét képező, az ünnepi alkalmak szertartásába illeszkedő véleménymondás elsősorban a lányokra irányul. A fa állítása/nem állítása, a zöldág/szemét olyan szimbolikus eszközök, amelyekkel a legények ritualizáltan értékelték és minősítették a lányokat.³⁸ Másodlagosan azonban érintheti a felnőtteket, a házaselet megszegőit, a munkakerülőket, a csendháborítókat, a hatalmat képviselő és gyakorló hivatalokat, azok képviselőit, a közalkalmazottakat. A 20. században a zöldág általában a lányokat illette meg, de helyenként a falu előljáróinak, köztisztviselőknek áll személyiségeinek is kijárt e megtiszteltetés (Dömötör 1986: 52).

³⁶ Saját gyűjtés.

³⁷ A rítus román irodalma: Culea [1943] I.: 124–127, Manolescu 1967: 119–120.

³⁸ A charivari szimbolikus jelentéseiről: Kotics 2001: 13–72.

A rítus kulcsepizódja az éjszakát követő nap. Virradattól kezdődik el a legénycsoportok szimbolikus gesztusainak értelmezése és értékelése. Az értelmezés és a szimbolikus üzenettel szembeni attitűd újrarendezi, megerősíti a lokális társadalom hierachiáját: 1.1. kinyilvánítja a lányokkal szembeni általános elvárásokat; 1.2. a közösségben élő egyénekre vonatkoztatja e normákat; 2.1. kinyilvánítja a legények véleménynyilvánítási jogát; 2.2. érvényesíti a legények jogát; 2.3. a közösségi figyelem középpontjába állítja a véleményt nyilvánító személyeket; 3.1. szimbolikusan jelzi a kontroll és szankció hagyományának meglétét és presztízsét; 3.2. érvényesíteni, működtetni kezdi a társadalmi presztízst, illetve a tekintélytől való megfosztottságot. A befogadás (utcai kiállítás, a szomszédolás), az értelmezés (a találgatás, a híresztelés), viszonyulás (a felelősségrevonás, fenyegetőzés, az ítélet látható jeleivel való hivalkodás, vagy az eltüntetésükre tett kísérlet) változatos formái olyan dinamikát kölcsönöznek e napnak, amely magába sűríti az elmúlt év tapasztalatát, a helyi társadalom egy automatikusan működő hierarchiáját, s legalább egy évre meghatározza egyének és családok presztízsét.

A zöldág beszerzése: a falopás

A rítus szimbolikus eleme, a fa szükségleti cikk, a faültető ember fáradásának eredménye, az élettér tartozéka. Kivágása, elköltöztetése különböző, eltérő reakciókat vált ki, feszültségeket teremt. A korábban említett, a zöldág állítása által forgalmazott jelentések azért is relevánsak, mert a gesztus egyúttal egy személy, egy család, a környezet elleni agresszió mozzanatát is magában tartalmazza.

Egyik történet főszereplője és előadója maga is tudatában van, hogy szimpátiája kifejezése érdekében egy áldozatul kiválasztott gazdaság díszét áldozta fel. *Vót borostyánfájak. Ótott fa, fehér. Olyan vastag vót, mind a kezem né. Délutános vótam, s ezek vártok a busznál. Juon, Marius, Csabika. A fejszéve. Hová meek, hová meek. Te, mondam, láttom egyet, má rég, én meek, kivágom aztat. Ezek, baj lesz. Nem lesz baj. Ki is vágtam akko, s odavittem Máriának. Nekidőtettem az ajtónak. A vénasszony nem tudta, hogy ki tette oda. Ez miko megláttam az ő borosnyánját, azt mondta, ez az enyém. Ki hozta ide? Azt mondja anyósam, én honnan tudjam, ki járt itt az éje.* [Nevet.]³⁹ A megkárosított személy azonosította a kertjéből eltűnt

³⁹ K. Sándor sz. 1954. Detrehemtelep, 2003. május 1.

orgonaágot, az általa kitüntetett személyt, annak hódolóját. Ezután pedig felelősségre vonta a legényt és annak szüleit.

A székely társadalom falutörvényeiből következtethetünk arra, mennyire létszükséglet volt a fa. A fűtés, az építkezés, az eszközök előállítása nagy mennyiségű fát igényelt. Emellett az erdő fái vadgyümölcsöt, makkot, kérget, az ecetkészítés, a hamuzsír főzés, a szénégetés, a kosárfonás alapanyagát biztosították. A különböző fajok, továbbá a különböző állapotú fák értéke eltérő volt. Ezért mind az erdők telepítése, mind gondozása és óvása közösségi érdek volt.⁴⁰ Az erdők állapotára való tekintettel Hídvég lakói 1800 és 1820 között érvénybe léptetett rendtartása kijelenti, „lábáról fát levágni nem szabad”, tüzelésre csupán a földön heverő fát szabad gyűjteni (Imreh 1983: 456). Az alsócsernátoni, 1665-ban írott, 1666-os, 1716-os, 1718-as, 1793-as másolatban ismert falutörvény szigorú büntetést ír ki arra, aki az erdőt megdézsmálja. Az ökörszekeres tolvaj ökrét leütötték, húsát a falu lakói között kiosztották, az álat bőre, a tolvaj szerszámai az erdőőröket illette (Imreh 1983: 306). Az erdőt megdézsmálóktól behajtott büntetés Bodokon is a falut illette (1731) (Imreh 1983: 370). Homoródfalván (1670, 1740) (Imreh 1983: 321), Papolcon (1733, 1759, 1822) (Imreh 1983: 371) a falu határában lévő zsenge gyümölcsfák, Zalánban (1699) (Imreh 1983: 333), Szacsvában (1717) (Imreh 1983: 346) az erdő zsenge fáinak kivágását pénzbüntetéssel sújtották. Nagybaconban 1748-ban, Közéapajtán 1775-ben, Magyarhermányban 1803-ban, Csíkjénőfalván 1838-ban foglalták törvénybe az erdők, a határ, az utak széle fáinak védelmét (Imreh 1983: 387, 437, 458, 497).

Miközben a hatóságok a közösség érdekét védve üldözték az erdőt, a zsenge fákat pusztító legényeket, a közösség rokonszenvvel fogadta az elhelyezett májusfákat. Tárkány Szücs Ernő írja, miszerint „a zempléni hegyvidék falvaiban május elsején ún. májusfát állítottak, amihez fát a földesúri erdőőrök kijátszásával szereztek, tehát loptak, de a helyi közvélemény ezt jogszerű cselekménynek ítélte meg, minthogy a falvaknak nem volt saját erdejük” (Tárkány Szücs 1981: 43) Amint korábban említettük, Tasnád környékén is a legszebben virágzó, zöldellő fákkal tisztelték meg a lányokat. A gyümölcsfa csemetét elpusztító legény a falubíró részéről büntetésben részesült, miközben a közvélemény elnézően fogadta a tolvajlást (Lakatos-Bakó 1983: 153).

---

⁴⁰ Az erdőhöz való viszonyulás átfogó kutatását Erdész Zoltán kezdeményezte 1959-ben (Erdész 1959).

Következtetések

Az Orbai széki Református Egyházmegyei Levéltár 17. és 19. század közötti vizitációs és vizsgálati jegyzőkönyveit elemző könyvében Szócsné Gazda Enikő jegyzi meg, hogy a az egyházi és a világi büntetések azokkal szemben voltak hatásosak, akik alkalmilag váltak normaszegővé. Ezek mellett minden közösségben nagyobb számban voltak azok a visszaeső bűnösök, akik folyamatosan megszegték a közösség normáit és a törvényeket, s akik emiatt végérvényesen a társadalom perifériájára szorultak, s nem is igyekeztek re-integrálódni (Szócsné Gazda 2001: 167). Filozófiai antropológiai esszéjében Emil Cioran írja, hogy csupán annak a létezésnek van értelme, amely *esetté* tud válni. Az eset az érdeklődés középpontjába állítja az egyént, kiemeli a névtelenségből, s az univerzális esszencia helyett a partikuláris esszenciával tölti fel sorsát (Cioran 1991).

A fenti elemzésünk szintén ezt a helyzetet kívánta érzékeltetni, megvilágítani: a május 1-i zöldág állítás olyan alkalom, ahol individuális és közösségi önaffirmáció valósul meg. A szociális térben egyének és csoportok hívják fel magukra a figyelmet, s a hatásosság kedvéért, nagyrészt a közösségi normák többszöri, enyhe átlépésével. S miközben a közösség és a közösség életét szabályozó, felügyelő hatóságok a rendreutasítás szándékával állást foglalnak a fiatalok túlkapásával szemben, valójában elnézően zárják le az esetet, s veszik tudomásul a közösségnek egy új korosztállyal való felfrissülését. A zöldág állítás egyidőben mutatja meg az egyéni opciókat és attitűdöket, a legények, legénycsoportok, legénygenerációk, a legények és lányok, ifjak és szülők, ifjak és felnőttek, egyén és intézmények, normák, törvények, ember és természet közötti kapcsolatokat.

A rítus keretében a határon és az utcán való zajongás, a rendetlenítés, a zsenge fák kivágása, az alkoholfogyasztás a nyugalom, a rend, a mérték-tartás normáinak szertartásos, enyhe átlépése a figyelmet manipulálja és emlékezetet termel. Feltételezésünk szerint a szertartás kulcsepizódja az az intenzív beszédesemény, amely nevesíti és sok éven keresztül emlékezetessé teszi a színre lépő generáció tagjait. A beszédesemény tehát a kommunikatív emlékezet azon szertartása, amely az emlékezet regiszterét aktivizálja és gazdagítja, s ezáltal – a közösség tagjainak szabavételével, a fölöttük való ítélkéssel – közösségi szolidaritást, közös tudást, közös értékrendet termel (Assmann 1999: 51–52). [...]

Szakirodalom

ANTAL Imre

1983 Udvarlás és leánykérés Gyimesben. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1983*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 141–149.

ARANYOSI Éva – HOPPÁL Mihály

2001 Bárányáldozat Burjátíában. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica. A Pécsi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványai, 2.) Janus/Osiris, Budapest, 42–57.

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest

BALÁZS Géza

1991 „A pálinkázó magyar”. *Honismeret* XIX. (3) 78–86.

1992 Jeles alkalmak pálinkafogyasztása. In: VIGA Gyula (szerk.): *Kultúra és tradíció I. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére*. Miskolc, 133–139.

2004 *A pálinka, a hungarikum*. Állami Nyomda Részvénytársaság, Budapest

BALÁZS Lajos

1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

BÁLINT Sándor

1943 *Az esztendő néprajza*. (Kincsestár. A Magyar Szemle Társaság kis könyvtára, 6.) Kiadja a Magyar Szemle Társaság, Budapest

1977 *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából I–II*. Szent István Társulat, Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest

1989 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Harmadik kiadás. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest

BARABÁS László

1980 Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 203–216.

2000 Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: *Uő: Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar*

- dramatikus népszokások.* (A Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 133–167.
- BARNA Gábor
1979 *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- BARTHA András – BIRÓ Sándor
1846 Pálinka Tan az Erdélyhon minden valláson levő falusi iskolák számára készítették Nagy borosnyai Bartha András feldobolyi és Felső boldog asszonyfalvi Biro Sándor Retyi Ev. Ref. Hit szonokok. Május hónap 1 ső napján 1846ik Évbén. *Kézirat a Román Akadémia kolozsvári fiókönyvtárának kéziratárában.* Jelzet: Ms C 444.
- BOLDIZSÁR ZEYK Imre
1994 Névnepok és jeles napok Tordaszentlászlón. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 251–265.
- CIORAN, Emil
1991 Omul fără destin. In: Uő: *Antropologia filosofică.* Editura Pentagon–Dionysos, Craiova, 15–22.
- CULEA, Apostol D.
[1943] *Datini și munca I–II.* Casa Școalelor, București
- CSÁVOSSY György
1994 *Gondolatok a bortékában.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár
- CSETE Balázs
1960 Karácsonyi és újévi népszokások a kalotaszegi Nyárszón. *Néprajzi Közlemények V. (1) 122–134.*
- ***
- 1986 *Csízó vagyis a csillagászati tudománynak rövid és értelmes leírása.* (A függelékét írta BORSA Gedeon, a kéziratot átnézte VEREBÉLYI Kincső.) Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- DEMÉNY István Pál
1980 *Kerekes Izsák balladája. Összehasonlító-tipológiai tanulmány.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- DÖMÖTÖR Tekla
1983a *Naptári ünnepek – népi színhátság.* Harmadik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1983b *A népszokások költészete.* Akadémiai Kiadó, Budapest
- 1986 *Régi és mai magyar népszokások.* (Néprajz mindenkinek, 3.) Tankönyvkiadó, Budapest

ÉGETŐ Melinda

2001 Boszorkányszombat a szőlőhegyen. A szőlőhegy elkülönítettségének tükröződése a népi mentalitásban. In: PÓCS Éva (szerk.): *Demonológia és boszorkányság Európában*. (Studia Ethnologica Hungarica, I.) L'Harmattan–PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 227–247.

ELIADE, Mircea

1987 *A szent és a profán. A vallási lényegről*. Európa Könyvkiadó, Budapest

2002 *A samanizmus. Az eksztázis ősi technikái*. Osiris Kiadó, Budapest

ERDÉLYI Zoltán

1959 *Az erdő néprajza. Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez*. Magyar Nemzeti Múzeum–Néprajzi Múzeum, Ethnológiai Adattár, Budapest

FÁBRI Anna (szerk.)

1993 *A tökéletes vendég. A tökéletes vendéglátó*. Helikon Kiadó, Budapest

FARAGÓ József

1978 Legényesték a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 220–231.

1981 Téli legényünnepek a kalotaszegi Kiskapuson. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1981*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 138–159.

FAZAKAS István – SZÉKELY Sz. Magdolna

1990 *Igézet ne fogja*. SZENDREY Zsigmond és SZENDREY Ákos „babona-szótára” nyomán írta ~. Magvető Könyvkiadó, Budapest

FÖLDES László (gyűjt.)

1979 Küsmődi Bálint élettörténete. *Néprajzi Közlemények XXII*. 121–219.

FRAZER, James G.

1995 *Az aranyág*. Második, javított kiadás. Osiris Kiadó–Századvég, Budapest

GAZDA József

1980 *Így tudom, így mondom. A régi falu emlékezete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

GRYNAEUS Tamás

1998 A megváltozott tudatállapotok pszichiátriai értékeléséről. In: PÓCS Éva (szerk.): *Eksztázis, álom, látomás. Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, I.) Balassi Kiadó–University Press, Budapest–Pécs

HALÁSZNÉ ZELNIK Katalin (szerk.)

1992 *Gelencei orvosló könyvecske. Kézirat a XVIII. századból*. Antológia Kiadó, Lakitelek

HORVÁTH István

1971 *Magyarózdai toronyalja. Írói falurajz.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár
IMREH Barna

1978 Az alsórákosi „sereg”. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1978.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 232–237.

IMREH István

1983 *A törvényhozó székely falu.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

IPOLYI Arnold

1854 *Magyar Mythologia.* Kiadja Heckenast Gusztáv, Pest

ISTVÁN Lajos

1994 Jeles napok Korondon. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1994.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 228–250.

IVANOV, Vjacseszlav Vszevolodovics

1984 A kettős szimbolikus osztályozásról. In: Uő: *Nyelv, mítosz, kultúra.* Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Hoppál Mihály. Gondolat Kiadó, Budapest, 48–66.

KARÁCSONY MOLNÁR Erika

2003 Jeles napi és ünnepi szokások Gyepécén, Kostelegen, Magyarcsüggésen. In: TOMISA Ilona (szerk.): *Hárompatak. Egy ismeretlen néprajzi kistáj Erdély és Moldova határán.* MTA Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 55–104.

KATONA Imre

1963 Szeszfogyasztás – kocsmázás – mulatozások kubikmunkán. *Néprajzi Közlemények VIII.* (2–4) 378–411.

KESZEG Vilmos

1996 Emlékek az aranyosszéki farsangról. In: BARABÁS László – POZSONY Ferenc – ZAKARIÁS Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Erdélyi és partiumi farsangok.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 233–237.

2004 *Aranyosszék népköltészete. Népi szövegek, kontextusok. (Monográfia.)* I–II. (A Kriza János Néprajzi Társaság Könyvtára.) Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KOCSIS Rózsi

1988 *Megszépült szegénység. Vallomás a gyermekkorról.* Sajtó alá rendezte és előszóval ellátta Nagy Olga. Kriterion Könyvkiadó, București

KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen

1885 *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I. Az erdélyi törvényhatóságok szabályai.* (Összegyűjtötte, felvilágosító, összehasonlító és utaló jegyzetekkel ellátták ~). Magyar Tudományos Akadémia, Budapest

KÓS Károly

2000 *A Mezőség néprajza I–II.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KOTICS József

2001 Erkölcsi normarendszer – társadalmi kontroll. In: *Uő: Mások tekintetében.* (A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei, 4.) Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke, Miskolc, 13–62.

KRESZ Mária

1949 A hagyományokba való belenevelődés egy parasztfaluban. In: *ORTUTAY Gyula (szerk.): Néprajzi tanulmányok.* Budapest. 53–93.

KRISTÓF Ildikó, Sz.

2002 A számoktól a (jogi) szövegekig: alfabetizációtörténet, olvasástörténet vagy kommunikációtörténet? *Acta Papensia* II. (1–2) 3–28.

LAKATOS-BAKÓ Melinda

1983 A májusfa Tasnád környékén. In: *KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): Népismereti Dolgozatok 1983.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 150–159.

MAKKAI Endre – NAGY Ödön

1993 *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez.* Második, bővített kiadás. Magyar Néprajzi Társaság–Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, Budapest

MANOLESCU, Gabriel

1967 Un obicei străvechi. Strigarea peste sat. In: *TUDORAN, Eugen – MANOLESCU, Gabriel (red.): Folclor literar 1–2.* I. Universitatea Timișoara, Timișoara, 119–120.

MIKLÓS Zoltán

2002 A karácsonyi ünnepkör szokásai Küküllődombón. *Kézirat a KJNT archívumában.* Kolozsvár. Jelzet: 671/02

MÓD László – SIMON András

2003 *A szőlővédőszentek tisztelete.* Rubicon XIV. (1–2) 32–36.

NAGY Olga

1990 *Világá futó szavak. Havadi beszélgetések.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

NAGY Ödön

1980 Népszokások múltja és jövője Havadon. In: KÓS Károly – FARAGÓ József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 191–202.

2000a Az élet fordulói. In: NAGY Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár. 261–320.

2000b Jeles napok. In: NAGY Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár. 321–342.

NAGY Zoltán

2001 Az obi-ugor véres áldozatok modellje – összehasonlító elemzés. In: PÓCS Éva (szerk.): *Sors, áldozat, divináció*. (Studia Ethnologica Hungarica. A Pécsi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványai, 2.) Janus/Osiris, Budapest, 15–41.

PÓCS Éva

2002 Tér és idő a néphitben. In: Uő: *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán. (Válogatott tanulmányok I.)* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 9–39.

POZSONY Ferenc

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*. (Krónika Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2000a Homoród menti magyar népszokások. In: CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.): *A Homoród füzes partján. Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 243–256.

2000b „Adok nektek aranyvesszőt...” *Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

RÉSŐ ENSEL Sándor

1866 *Magyarországi népszokások*. Kiadja Kugler Rudolf, Pest

RÓHEIM Géza

1925 *Magyar néphit és népszokások*. Athenaeum, Budapest

SALAMON Anikó

1979 Egy büntető rítus jelentései. *Tett*. (3) 23–25.

SCHEIBER Sándor

1955 Az emlékezetet hátuljokra verik. *Magyar Nyelv* LI. (2) 229–230.

SERES András

1984 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Sajtó alá rendezte KESZEG Vilmos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SZABÓ Á. Töhötöm

2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. (Krizsa Könyvek, 11.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZABÓ T. Attila

1956 Az emlékezetet hátuljokra verik. *Magyar Nyelv* LII. (4) 482–484.

1978 éjszaka, éjszakázás. In: Uő (főszerk.): *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. II. kötet. Cs–Elsz. Anyagát gyűjtötte és szerkesztette ~. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 718–720.

SZENDREY Ákos

1952 Legényavatás. *Ethnographia* LXIII. (3–4) 358–370.

1986 *A magyar néphit boszorkánya*. Magvető Könyvkiadó, Budapest

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Erkölc és közösség. Orbai széki erkölcsirányítás a XVII–XIX. században*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

TAKÁCS Lajos

1987 *Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest

TÁTRAI Zsuzsanna – KARÁCSONY MOLNÁR Erika

1997 *Jeles napok, ünnepi szokások*. Planétás Kiadó, Budapest

UJVÁRY Zoltán

1975 Szőlőhegyi jogszokások Nagycétényben. In: Uő: *Varia Folkloristica. Írások a néphagyomány köréből*. (Hajdú–Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 25.) Debrecen, 123–128.

VAJKAI Aurél

1943 *Népi orvoslás a Borsa-völgyében*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár

VARGYAS Lajos

1960 Kutatások a népballada középkori történetében. II. A honfoglalás-kori hősi epika továbbélése balladáinkban. *Ethnographia* LXXI. (4) 479–523.

VASAS Samu

1993 *A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés néphagyományai Kalotaszegen*. Kráter-Colirom Rt. [Budapest–Kolozsvár]

VASAS Samu – SALAMON Anikó

1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Gondolat Kiadó, Budapest

ZANE, Rodica

1999 Fiatalság és hatalom a kolindálás szokásában. In: ZSIGMOND Győző (szerk.): *Szokás és erkölcs. Obiceiuri și moravuri*. Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 59–62.

ZSIGMOND Győző

1999 Erkölcsi normák érvényesítése Szent György-napi szokásokban. In: Uő. (szerk.): *Szokás és erkölcs. Obiceiuri și moravuri*. Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Bukarest, 103–112.

ZSIGMOND József – PALKÓ Attila

1996 *Magyaró néphagyományaiából. Szemelvények*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

